

*Rómske advokačné a výskumné stredisko
eduRoma – Roma Education Project
Centrum pre výskum etnicity a kultúry
Romano Kher – Rómsky dom
In Minorita
Komunitné centrum menšín
Rómska platforma
Únia rómskej telesnej výchovy a športu
Spokojnosť – centrum sociálnych služieb
Sapliŋq
Quo Vadis*

Monitorovacia správa občianskej spoločnosti
o kvalite národného strategického rámca
rovnosti, inklúzie a participácie Rómov
na Slovensku

Apríl 2022

PRÁVNE UPOZORNENIE

“Podporu Európskej komisie pre vydanie tejto publikácie nemožno považovať za podporu obsahu. Ten odráža len názory samotných autorov a Európska komisia nenesie zodpovednosť za akékoľvek použitie informácií tu uvedených.”

Editorka: Zuzana Havírová
Jazyková korektúra: Vera Hojsíková

© Rómske advokačné a výskumné stredisko, 2022
ISBN 978-80-570-4088-0

Reprodukcia je povolená za predpokladu, že bude uvedený zdroj.

Túto správu pripravili:

- Rómske advokačné a výskumné stredisko
- eduRoma – Roma Education Project
- Centrum pre výskum etnicity a kultúry
- Romano Kher– Rómsky dom
- In Minorita
- Komunitné centrum menších
- Rómska platforma
- Únia rómskej telesnej výchovy a športu
- Spokojnosť – centrum sociálnych služieb
- Saplinq
- Quo Vadis

S podporou ostatných členov koalície a na základe nimi poskytnutých informácií správu editovala Zuzana Havírová. V druhej kapitole (Relevancia) bol autorom druhej časti o potláčaní protirómskeho rasizmu a diskriminácie Vladimír Horváth. Autorom časti o vzdelávaní bol Vlado Rafael a spoluautormi kapitoly o bývaní, základných službách a environmentálnej spravodlivosti boli Janette Knapková a Adrián Berky. Autorkou kapitoly o sociálnych službách bola Jurina Rusnáková.

Správa bola spracovaná ako súčasť iniciatívy „[**Preparatory Action – Roma Civil Monitoring – Strengthening capacity and involvement of Roma and pro-Roma civil society in policy monitoring and review**](#)“, ktorú realizuje konzorcium pod vedením Inštitútu demokracie na Stredoeurópskej univerzite (Democracy Institute of Central European University, DI/CEU), spolu so sieťou European Roma Grassroots Organisations Network (ERGO Network), nadáciou Fundación Secretariado Gitano (FSG) a Európskym centrom pre práva Rómov (European Roma Rights Centre, ERRC). Iniciatíva bola financovaná Generálnym riaditeľstvom pre spravodlivosť a spotrebiteľov (DG Just) Európskej komisie v rámci zmluvy o poskytovaní služieb č. JUST/2020/RPAA/PR/EQUA/0095.

Správa prezentuje zistenia konkrétnych autorov a nemusí nutne odrážať postoje konzorcia alebo Európskej komisie, ktorú zároveň nie je možné považovať za zodpovednú za informácie tu obsiahnuté.

OBSAH

ZOZNAM SKRATIEK	6
ZHRNUTIE	7
ÚVOD	8
1. PARTICIPÁCIA	10
1.1. Participácia Rómov na príprave NRSF	10
1.2. Participácia Rómov na implementácii, monitoring a evaluácii NRSF	11
1.3. Systém konzultácie politik s občianskou spoločnosťou a zainteresovanými stranami	12
1.4. Posilňovanie rómskych komunít na lokálnej úrovni	14
1.5. Budovanie kapacít rómskej občianskej spoločnosti	14
2. RELEVANCIA	15
2.1. Potláčanie protirómskeho rasizmu a diskriminácie	15
2.2. Vzdelávanie	16
2.3. Zamestnanosť	17
2.4. Zdravotníctvo	19
2.5. Bývanie, základné služby a environmentálna spravodlivosť	21
2.6. Sociálna pomoc	22
2.7. Sociálne služby	23
2.8. Ochrana detí	25
2.9. Podpora rómskeho umenia, kultúry a histórie a zvyšovanie povedomia o nich	26
3. OČAKÁVANÁ EFEKTÍVNOSŤ	28
3.1. Súlad so súvisiacimi domácimi a európskymi politikami	28
3.2. Zodpovednosť za koordináciu a monitoring NRSF	29
3.3. Kvalita plánu	29
3.4. Financovanie	30
3.5. Monitoring a evaluácia	30
3.6. Hodnotenie očakávanej efektívnosti a udržateľnosti	31
4. SÚLAD SO STRATEGICKÝM RÁMCOM EÚ PRE RÓMOV	34
4.1. Zohľadnenie rôznorodosti medzi Rómami	34
4.2. Kombinovanie mainstreamových a cielených prístupov	34
4.3. Využitie nástrojov odporúčaných Radou EÚ	34
5. ĎALŠIE ZISTENIA	36
ZÁVERY A ODPORÚČANIA	38
ZDROJE	40
PRÍLOHA: PREHLÁD PROBLÉMOV	43

ZOZNAM SKRATIEK

AP	akčný plán
EK	Európska komisia
ERDF	Európsky fond regionálneho rozvoja
ESF	Európsky sociálny fond
ESIF	Európske štrukturálne a investičné fondy
FRA	Agentúra Európskej únie pre základné práva
HDP	hrubý domáci produkt
KBS	Konferencia biskupov Slovenska
KC	komunitné centrum
MDV	Ministerstvo dopravy a výstavby SR
MRK	marginalizované rómske komunity
MVO	mimovládna organizácia
NKÚ	Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky
NEET	osoby, ktoré nemajú zamestnanie, nevzdelávajú sa a nezúčastňujú sa na odbornej príprave („ <i>not in education, employment, or training</i> “)
NRIS	Stratégia integrácie Rómov do roku 2020 (2011-2020)
NRSF	Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030 (2021-2030)
RÚVZ	Regionálny úrad verejného zdravotníctva
ŠKD	školské kluby detí
TPS	tematická pracovná skupina
TSP	terénna sociálna práca
ÚPSVaR	Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny
ÚSVRK	Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity

ZHRNUTIE

Proces prípravy „Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030“ (NRSF) a jej „Akčných plánov 2022-2024“ (AP) bol otvorený, participatívny a inkluzívny v miere, ktorú umožňovala pandemická situácia spôsobená ochorením COVID-19. Medzi silné stránky NRSF možno zaradiť jasne definované aktivity, ktoré sú rozpracované do čiastkových cieľov napĺňajúcich všeobecné ciele v jednotlivých oblastiach AP pre obdobie 2022-2024. Participatívny proces prípravy NRSF a AP, zapojenie rómskych a prorómskych organizácií, ako aj rómskych expertov bol silnou stránkou. Medzi slabé stránky možno zaradiť nedostatočné zapojenie miestnych samospráv, prípadnú chýbajúcu politickú vôľu implementovať opatrenia, alebo aj otázku financovania zo štátneho rozpočtu. Tá nie je zabezpečená pri viacerých opatreniach a aktivitách zadaných v AP.

Participácia

Rómovia, Rómky a MVO sa v rozsiahlej miere zúčastňovali na príprave NRSF a aktuálnych AP. Okrem štátnych inštitúcií, rómskych a prorómskych organizácií a združení, boli tiež zastúpené rôzne tematické pracovné skupiny. Dve tematické pracovné skupiny (TPS) boli facilitované rómskymi ženami ako externými expertkami v daných oblastiach. Navyše boli implementácia, monitoring a evaluačné procesy NRSF ako aj „Operačný program Slovensko 2021-2027“ podmienené zastúpením Rómov. NRSF sa zaväzuje k vytvoreniu grantového programu na podporu budovania kapacít pre mladých Rómov a Rómky. Dlhodobá inštitucionálna podpora pre rómske a prorómske organizácie je veľmi dôležitá a je tiež obsiahnutá v pláne implementácie.

Relevancia

V oblasti zdravia ponúka NRSF podrobné zhodnotenie stavu, opis problémov a výziev, ako aj vhodné kroky k riešeniu a aktivity. V oblastiach ako potláčanie protirómskeho rasizmu a diskriminácie, vzdelávanie, zamestnanie, bývanie, základné služby a environmentálna spravodlivosť, či šírenie povedomia o rómskom umení, kultúre a histórii, NRSF ponúka presné zhodnotenie výziev, no jednotlivé opatrenia nezodpovedajú rozsahu problémov a nepokrývajú potrebné legislatívne a systémové zmeny. Oblasti ako sociálna ochrana a sociálne služby sú menej rozvinuté a ponúkané riešenia nevedú k dlhodobým zmenám. Otázka ochrany detí je taktiež spojená so zásadnými výzvami a zaslúžila by si v NRSF viacej pozornosti.

Očakávaná efektívnosť

Implementácia AP je plánovaná na roky 2022-2024 a v pláne boli zadané jej výročné míľniky. Niektoré aktivity však požadujú zásadné záväzky ministerstiev – napríklad ministerstvo školstva by malo spojiť aktivity v NRFS s vlastnými stratégiami a politikami, konkrétne Stratégiu inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní a jej akčné plány. Zadané opatrenia a aktivity predpokladajú inklúziu a rovnosť na regionálnej a lokálnej úrovni, avšak je na samotných samosprávach, aby sa aktívne zapojili do aktivít a národných projektov pre zlepšovanie postavenia Rómov v spoločnosti. Niekoľko respondentov sa zhodlo, že opatrenia sú realistické do miery, do ktorej bude politická vôľa ich realizovať na všetkých úrovniach.

Súlad so Strategickým rámcom EÚ pre Rómov

NRSF bola vypracovaná na základe *Odporúčania Rady Európskej únie z 12. marca 2021 o rovnosti, začleňovaní a účasti Rómov*, čo možno vidieť vo všetkých spracovaných oblastiach, opatreniach a aktivitách. NRSF venuje istú mieru pozornosti rómskym ženám a mládeži, no nerieši ochranu príslušníkov LGBTI+ komunit pred viacnásobnou diskrimináciou. Stratégia sa nevenuje ani subetnickým skupinám (napr. olašským Rómom) alebo starším občanom medzi Rómami. Na druhú stranu, treba zdôrazniť, že berie zreteľ na rómske ženy a mládež.

ÚVOD

Národný rómsky strategický rámec

NRSF má slúžiť ako zastrešujúci dokument pre ministerstvá pri príprave verejných politík. Rovnako má prispieť k naplneniu vládnych zámerov smerom k zlepšovaniu postavenia a situácie Rómov tak, ako je to stanovené v Programovom vyhlásení vlády SR na obdobie 2020-2024.¹ Stratégia má tiež odrážať ciele z Vízie a stratégie pre rozvoj Slovenska do roku 2030.² Proces tvorby NRSF a jej AP pre roky 2022-2024 prebiehal nasledovne:³

júl 2020	Stretnutie riadiacej skupiny ÚSVRK
august - október 2020	Tematické pracovné skupiny
december 2020	Dokončenie indikátorov
december 2020	Verejná konzultácia k návrhu NRSF
december 2020 – január 2021	Pripomienkovanie návrhu NRSF zo strany riadiacej skupiny ÚSVRK
10. februára 2021	Podpora návrhu NRSF zo strany riadiacej skupiny ÚSVRK
7. apríla 2021	Schválenie NRSF vládou ⁴
	Odoslanie NRSF Európskej komisii ⁵
jún – október 2021	Tematické pracovné skupiny: práca na návrhoch AP 2022-2024
december 2021	Verejná konzultácia k návrhu AP 2022-2024
február 2022	Medzirezortné pripomienkovanie návrhu AP 2022-2024
6. apríla 2022	Schválenie AP 2022-2024 zo strany vlády

Tematické pracovné skupiny (TPS) zahŕňali rôznych expertov ako aj zástupcov a zástupkyne rómskej a prorómskej občianskej spoločnosti.⁶ Pre zaistenie najširšej možnej účasti, stretnutia TPS sa tiež uskutočňovali mimo Bratislavu, v regiónoch Slovenska. Celý proces prípravy NRSF bol však silno ovplyvnený pandemickou situáciou v roku 2020. Preto bolo potrebné prejsť k využívaniu online stretnutí a konzultácií.⁷ AP boli publikované k verejnému pripomienkovaniu v decembri 2021 a verejnosť mohla zaslať svoje pripomienky po dobu siedmich dní.⁸ Tento čas bol prikrátky – v prvom rade preto, že príliš veľká časť verejnosti sa nemusela o tomto procese ani dozvedieť, a tiež preto, že samotná dĺžka procesu nebola dostatočná pre pochopenie procesu a formulovanie pripomienok.

Väčšina opatrení v NRSF sa zameriava na marginalizované rómske komunity (MRK).⁹ Tieto sú v rôznych dokumentoch definované rôzne a bolo preto potrebné prijať na účely NRSF definíciu MRK pre použitie v legislatíve a iných dokumentoch.¹⁰ V prvom kroku bola za

¹ <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/24756/1>

² <https://www.mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2019/06/03-Vizia-a-strategia-2019-06-18.docx>

³ Prehľad tvorby stratégie, s. 9, Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?strategia-pre-rovnost-inkluziu-a-participaciju-romov-do-roku-2030>

⁴ Uznesenie vlády SR č. 181 zo 7. apríla 2021 ku Stratégii rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030.

⁵ Písomná odpoveď Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity z 31. marca 2022. Presný dátum nebol poskytnutý.

⁶ Kapitola 1.1.

⁷ Rozhovor so zamestnancami ÚSVRK zo 16. marca 2022.

⁸ Verejné pripomienkovanie: Akčné plány na obdobie 2022-2024 ku Stratégii rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Dostupné na: <https://romovia.vlada.gov.sk/archiv-tlacovych-sprav/verejne-pripomienkovanie-akcne-plany-na-obdobie-rokov-2022-2024-k-strategii-rovnosti-inkluzie-a-participacie-romov-do-roku-2031/?csrt=2392178992124136307>

⁹ Dáta o všetkých Rómoch žijúcich na Slovensku nie sú dostupné, avšak informácie o populácii v MRK sú dostupné na základe EU SILC MRK prieskumu a Atlasu rómskych komunít 2019, v ktorom sa používala pripísaná etnicita.

¹⁰ Rozhovor s Jurinou Rusnákovou z 30. marca 2022.

týmto účelom zriadená pracovná skupina,¹¹ aby navrhla definíciu. V druhom kroku procesu sa k návrhu vyjadrovali rôzni experti a expertky z pomáhajúcich profesií, ako aj starosta obce, v ktorej Rómovia tvoria väčšinu.¹²

O tejto správe

Monitorovaciu správu pripravilo konzorcium jedenástich rómskych a prorómskych organizácií:

- Rómske advokačné a výskumné stredisko
- eduRoma – Roma Education Project
- Centrum pre výskum etnicity a kultúry (CVEK)
- Romano Kher – Rómsky dom
- In Minorita
- Komunitné centrum menšín
- Rómska platforma
- Únia rómskej telesnej výchovy a športu
- Spokojnosť – Centrum sociálnych služieb
- Saplinq
- Quo Vadis

Pri príprave tejto správy boli použité rôzne metódy: prehľad dostupných dokumentov o verejných politikách, 15 online alebo osobných pološtrukturovaných rozhovorov, a sedem písomných komunikácií prostredníctvom emailu. Medzi respondentmi boli zástupcovia a zástupkyne ÚSVRK a kľúčových ministerstiev, organizácií verejnej správy v oblasti zdravia a zamestnania, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, starostovia troch samospráv, šesť MVO, a dvaja zástupcovia akademickej obce.

Veľmi dôležitú úlohu zohrávala odborná skúsenosť členov konzorcia RCM, keďže svojou odbornosťou v jednotlivých oblastiach prispievali k príprave druhej kapitoly formou štruktúrovaných poznámok. Ich priame zapojenie však bolo obmedzené jednak časovým rámcom, ale aj vypuknutím vojny na Ukrajine, keďže niektorí z nich sa stali dobrovoľníkmi alebo boli inak priamo zapojení do pomoci ľuďom, ktorí prišli na Slovensko ešte pred vojnou.

¹¹ Autorský tím definície MRK: Jurina Rusnáková, Jaroslav Kling, Jan Grill, Zuzana Havírová, Zuzana Kumanová, Rastislav Rosinský, Daniel Škobla, Adriana Ďatková, Roman Bartoš.

¹² Proces tvorby definície MRK, strana 9. Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?strategia-pre-rovnost-inkluziu-a-participaciu-romov-do-roku-2030>

1. PARTICIPÁCIA

1.1. Participácia Rómov na príprave NRSF

ÚSVRK vytvoril pracovnú skupinu pre tvorbu NRSF¹³ a z celkového počtu jej 33 členov boli len siedmi zástupcami rómskych organizácií.¹⁴ Ďalej boli zastúpené dve prorómske organizácie,¹⁵ všetky ministerstvá a relevantné organizácie verejnej správy, ako napríklad Inštitút pre výskum práce a rodiny, ďalej aj Združenie miest a obcí Slovenska, alebo aj akademická obec zastúpená Ústavom sociológie Slovenskej akadémie vied, alebo Ústavu rómskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Ďalej boli v rôznych pracovných skupinách zúčastnené aj orgány štátnej správy a zástupcovia a zástupkyne občianskej spoločnosti, napríklad profesionálne rómske a prorómske organizácie.¹⁶

TPS	počet členov	členovia z MVO	rómski členovia	rómske ženy
Vzdelávanie	28	8	3	1
Bývanie	36	7	2	1
Zdravie	23	3	1	1
Zamestnanie	29	8	1	0
Nediskriminácia	18	5	3	3

Zastúpenie Rómov v TPS v oblasti zdravia bolo nedostatočné pre nedostatok potenciálnych členov a chýbajúce finančné prostriedky z ÚSVRK (na preplácanie cestovného, finančnú kompenzáciu odborného zapojenia v TPS).¹⁷ Stretnutia TPS sa uskutočňovali v regiónoch, aby sa tak zabezpečila účasť rómskych organizácií pôsobiacich na regionálnej či lokálnej úrovni. Celý proces prípravy NRSF a AP bol inkluzívny a otvorený pre všetkých, ktorých účasť na príprave zaujímala.

Definovanie cieľov pre jednotlivé tematické oblasti bolo výsledkom konsenzu medzi členmi a členkami TPS. Podobne aj príprava AP bola výsledkom práce jednotlivcov pod hlavičkou TPS. Niektoré aktivity navrhované zo strany MVO v prvých verziách AP však neboli akceptované v nasledovných procesoch. Napríklad v oblasti potláčania protirómskeho rasizmu bol navrhovaný vznik nezávislej organizácie pre vyšetrowanie policajného násillia proti Rómom. Táto aktivita bola neskôr z AP stiahnutá pretože TPS nevedela vyhodnotiť, kto by mal túto aktivitu uskutočniť.¹⁸ Niekoľkí účastníci TPS spolu s ÚSVRK vyhlásili, že najdôležitejšiu úlohu v tomto procese zohrávajú jednotlivé ministerstvá zodpovedné za navrhované aktivity aj alokáciu finančných prostriedkov.¹⁹ Zamestnanci ÚSVRK sa k navrhovaným opatreniam a aktivitám vyjadrili takto:

„Spolu so zástupcami a zástupkyňami TPS sme boli postavení pred skutočnosť, že sme mohli navrhovať akokoľvek úžasnú veci, tieto by sa nikdy

¹³ *Ibid.*

¹⁴ eduRoma, Rómsky inštitút – Roma institute, Rómsky vzdelávací fond, Škola dokorán, Združenie mladých Rómov Slovenska, Romano kher – Rómsky dom, Združenie mladých Rómov Slovenska.

¹⁵ Nadácia otvorenej spoločnosti (OSF), a Inštitút dobre spravovanej spoločnosti – Slovak Governance Institute (SGI).

¹⁶ Rozhovor so zamestnancami ÚSVRK zo dňa 16. marca 2022.

¹⁷ Rozhovor s riaditeľkou Zdravých regiónov Tatianou Hrustič a expertom Zdravých regiónov Andrejom Belákom zo dňa 21. marca 2022.

¹⁸ Informácia poskytnutá Zuzanou Havírovou, ktorá pracovala ako expertka TPS pre oblasť potláčania protirómskeho rasizmu.

¹⁹ Rozhovor so zamestnancami ÚSVRK zo dňa 16. marca 2022.

neimplementovali. Pretože relevantné ministerstvo by tak bolo zatlačené do aktivít, ktoré samo nenavrholo, alebo by ani nebolo schopné tieto realizovať v rámci svojich kapacít."

Zároveň však zástupcovia úradu vyjadrili obavy, že ak by ministerstvá dostali za úlohu pripraviť takéto dokumenty vo vlastnej rézii, účasť rómskych a prorómskych organizácií, zastrešujúcich organizácií, alebo aj účasť ÚSVRK by nemusela byť dostatočne zabezpečená.²⁰

Veríme, že ak by napríklad rómski muži a ženy boli lepšie zastúpení na rôznych ministerstvách, proces prijímania strategických dokumentov, ktoré majú dopady na Rómov, by bol omnoho jednoduchší. Nedostatok rómskych odborníkov a odborníčok na ministerstvách robí otázky týkajúce sa Rómov nezaujímavými a nepopulárnymi.

1.2. Participácia Rómov na implementácii, monitoring a evaluácii NRSF

Najzásadnejšie zapojenie Rómov a Rómkov v implementácii NRSF možno vidieť v rámci *AP pre prioritnú oblasť boj s protirómskym rasizmom a podpora participácie 2022-2024* vo forme podpory a aktívneho prístupu k integrácii prostredníctvom zapojenia mladých Rómov a Rómkov v tvorbe, implementácii, monitoringu, hodnotení, a reportovaní opatrení a politík zameraných na Rómov. AP predpokladá posilňovanie úlohy Poradného orgánu splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity pre oblasť mládeže a vytvorenie Stratégie SR pre integráciu Rómov do roku 2030 vo verzii pre mládež. Ďalším opatrením je podpora participácie Rómov a Rómkov v pracovných skupinách, ktoré monitorujú implementáciu národných stratégií a akčných plánov. Aktivita však nešpecifikuje formu participácie – t. j., či bude účasť finančne odmeňovaná a či budú účastníkom a účastníčkam preplácané cestovné náklady. Keďže zodpovednosť za implementáciu tejto aktivity je na ministerstvách, finančné kompenzácie sú taktiež v ich zodpovednosti. Z vlastnej skúsenosti vieme, že účasť v rôznych pracovných skupinách nie je honorovaná. V najlepšom prípade sú preplácané cestovné náklady. Myslíme si, že finančné ohodnotenie by malo byť zadefinované v AP, pretože odborná účasť v pracovných skupinách by nemala byť postavená na dobrovoľníckej báze.

V minulosti boli interný a externý monitoring a evaluácia v rámci „Národnej stratégie integrácie Rómov 2011-2020“ zabezpečované prostredníctvom národného projektu financovaného z prostriedkov ESF. Tieto aktivity boli (externe) koordinované a (interne) implementované Úradom splnomocnenca vlády pre rómske komunity. Implementácia novej stratégie (NRSF) bude monitorovaná a evaluovaná tak interne ako aj externe. Interný monitoring a evaluácia bude riešiť ÚSVRK a externú evaluáciu vykonajú externí experti a expertky. Panel bude pozostávať z minimálneho počtu štyroch a maximálneho počtu ôsmich členov a členiek tak, aby obsah každého z tematických a horizontálnych cieľov bol garantovaný minimálne jedným členom odborného panela.²¹ Tu vidíme veľký priestor pre zapojenie Rómov a Rómkov do expertného panela.

Hlavným cieľom evaluačných aktivít bude zhodnotenie kvality implementovaných programov a aktivít prostredníctvom dôkladnej analýzy, ako aj zhodnotenie ich dopadu smerom k realizácii cieľov NRSF a v konečnom dôsledku na zlepšovanie postavenia Rómov v spoločnosti. Evaluácia bude využívať kombináciu kvantitatívnych aj kvalitatívnych evaluačných metód. Jednou z nich bude externá evaluácia nezávislými odborníkmi a odborníčkami v troch cykloch (2025, 2028, a 2031). Iné formy zahŕňajú hodnotenie dopadu v tematických oblastiach, prípadové štúdie k príkladom dobrej praxe vo vybratých

²⁰ *Ibid.*

²¹ Hodnotenie a monitorovanie Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Apríl 2021. Dostupné na: https://romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/hodnotenie_a_monitorovanie_strategie_2030_metodicky_dokument.pdf?csrt=736875906527241441

témach, a evaluácia dopadu ESIF na dosahovanie cieľov NRSF.²² Zamestnanci ÚSVRK k tomu povedali:

„Teraz očakávame väčšie zapojenie expertov v jednotlivých oblastiach [...], vrátane rómskych a prorómskych aktivistov. Presnejšie v procese monitorovania [...] by sme mali radi nezávislého evaluátora toho procesu – čiže či aktivity boli skutočne naplnené.“²³

ÚSVRK však môže zabezpečiť väčšie zapojenie rómskych expertov a expertiek len v rámci internej evaluácie. Pokiaľ ide o externú evaluáciu, výber bude uskutočnený prostredníctvom procesu verejného obstarávania, a keďže tento proces je veľmi komplikovaný pre rómske MVO bez skúseností, neočakávame, že budú priamo angažované do externej evaluácie. Monitoring a evaluácia samé osebe požadujú vysokú úroveň odbornosti v oblasti metodológie, výskumu, prieskumov, a napriek skutočnosti, že na Slovensku máme niekoľko rómskych odborníkov v tejto oblasti, len veľmi málo z nich dosahuje odbornosť a skúsenosti požadované pre tento typ práce. Je však možné, aby organizácia úspešná vo verejnom obstarávaní prijala do spolupráce rómskych odborníkov a odborníčky. Na poslednej externej evaluácii NRIS sa takto podieľal Vlado Rafael v oblasti vzdelávania.²⁴

1.3. Systém konzultácie politik s občianskou spoločnosťou a zainteresovanými stranami

V roku 2017 vytvoril ÚSVRK poradný orgán, ktorý zapájal MVO aktívne v rómskych komunitách a s expertízou v tvorbe politik dotýkajúcich sa Rómov. Členovia tohto orgánu sa stretli dvakrát (2017, 2018).²⁵ Poradný orgán sa nestretával počas rokov 2018 až 2020. Medzi dôvody menej častých stretnutí možno zahrnúť aj to, že účastníci neboli za svoju prácu platení a náklady na účasť si museli pokryť z vlastných zdrojov. Ak chce štát benefitovať z účasti Rómov v podobných orgánoch, mali by prinajmenšom pokryť cestovné náklady účastníkov (a ideálne ich prácu finančne ohodnotiť – či už priamo alebo formou inštitucionálnej podpory ich organizácií). Od roku 2020 sa poradný orgán nestretol a namiesto toho vtedajšia splnomocnenkyňa vlády Andrea Bučková (vo funkcii od apríla 2020 do decembra 2021) konzultovala jednotlivé návrhy rôznych opatrení s rómskymi odborníkmi a odborníčkami z konkrétnych oblastí individuálne, ak aj neboli predtým v poradnom orgáne. Väčšina týchto stretnutí sa kvôli protipandemickým opatreniam v súvislosti s ochorením COVID-19 konala online. Súčasný splnomocnenec Ján Hero (vymenovaný v decembri 2021) započal revíziu štatútu poradného orgánu a má v pláne obnoviť jeho stretávanie.²⁶

ÚSVRK tiež založil poradný orgán pre rómsku mládež a jeho členovia budú súčasťou národnej rómskej platformy ako aj regionálnych platforiem.²⁷ Jednou z ich úloh bude tiež spolupráca na stratégii pre mládež. Poradný orgán má 15 členov a členiek a prvé stretnutie

²² *Ibid.*

²³ Rozhovor so zamestnancami ÚSVRK zo 16. marca 2022.

²⁴ Vlado Rafael je riaditeľom MVO eduRoma, rómskym expertom v oblasti vzdelávania a desegregácie rómskych detí vo vzdelávaní na Slovensku. MVO eduRoma je tiež súčasťou konzorcia pre Roma Civil Monitor 2021-2025.

²⁵ Poradný orgán splnomocnenca pre oblasť MVO, dostupné na: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/poradne-organy/poradny-organ-splnomocnenca-pre-oblast-mno/?csrt=1780617575942982197>

²⁶ Rozhovor so zamestnancami ÚSVRK zo 16. marca 2022.

²⁷ Kapitola 1.4.

sa uskutočnilo v apríli 2022.²⁸ Považujeme za dôležité zapojiť mladých Rómov do verejného života.

V roku 2021 bola vytvorená Rada vlády SR pre mimovládne a neziskové organizácie ako permanentný expertný, poradenský, koordinujúci a konzultantský orgán vlády. Rada môže podávať návrhy vláde a pripomienkovať návrhy zákonov a politik, ktoré by mohli mať dopad na občiansku spoločnosť a jej rozvoj. Členmi rady vlády môžu byť len platformy MVO a Klára Orgovánová,²⁹ riaditeľka MVO Rómsky inštitút, zastupuje v rade vlády zástupkyňou poradného orgánu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.³⁰ Nemáme vedomosť, či je rómska MVO súčasťou niektorej z iných platforiem zastúpených v Rade vlády. Na Slovensku pracuje sústavne počas celého roka len asi desať rómskych MVO. Mnohé sú často aktívne v iných oblastiach mimo verejných politik (predovšetkým kultúrne aktivity). Z tohto dôvodu je schopnosť rómskej občianskej spoločnosti zúčastňovať sa na všetkých existujúcich komisiách a iných štruktúrach značne obmedzená.

Rómovia a Rómky sú tiež zastúpení v ďalšom poradnom orgáne vlády – Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. Výbor navrhuje postoje a uznesenia k návrhom zákonov, ktoré by mohli mať dopad na práva národnostných menšín.³¹ Rómovia sú zastúpení štyrmi členmi. Tí sú volení prostredníctvom registrovaných neziskových organizácií pôsobiacich v oblasti propagácie a rozvoja identity a kultúry príslušníkov rómskej národnostnej menšiny.³²

Napriek existencii všetkých vyššie spomínaných štruktúr možno tvrdiť, že konzultácie s Rómami na politikách, ktoré sa ich priamo dotýkajú, nie sú dostatočné. Jurina Rusnáková z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre hovorí:

„Nemyslím si, že politiky vo vzťahu k Rómom sa tvoria, alebo aspoň konzultujú, s Rómami na partnerskej úrovni. Toto sa na Slovensku ešte nestalo a nedeje sa to ani teraz. Existujú organizácie, ktoré majú dobré marketingové a lobbingské (v dobrom zmysle slova) zručnosti. Tieto vedia dosiahnuť na tvorcov politik a sú schopné ovplyvniť zameranie napríklad národných projektov, výziev, a pod. Ale je to založené na ich schopnosti presvedčiť a ich komunikačných zručnostiach, alebo aj osobnej charizme. Vedia si získať na svoju stranu ľudí, ktorí majú vplyv na politiky. Podľa mojej skúsenosti ide najmä o prorómske organizácie (v ktorých aj ak Rómovia pracujú [...]), ide o najnižšie pozície, v teréne). A tak sledujeme nadmieru podporované projekty s dobrým marketingom, no zatiaľ bez dôkazu o ich efektívnosti.“³³

Informácie o akýchkoľvek plánoch pre zapojenie zástupcov a zástupkyň Rómov do monitorovania Európskych štrukturálnych a investičných fondov (ESIF) 2021-2027 chýbajú. Tieto budú na Slovensku čerpané prostredníctvom jediného operačného programu OP Slovensko 2021-2027. NRSF však predpokladá zapojenie zástupcov rómskych a prorómskych MVO do monitoringových a evaluačných aktivít týkajúcich sa

²⁸ Viac informácií: <https://romovia.vlada.gov.sk/romske-platformy-2021-2022/berieme-mladych-romov-a-romky-vazne/?csrt=531490105026720871>

²⁹ Klára Orgovánová bola splnomocnenkyňou vlády SR pre rómske komunity v rokoch 2001-2007.

³⁰ Viac informácií: https://www.minv.sk/?ros_rvmno_clenovia

³¹ Štatút Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny. Dostupné na: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/7237_statut-vyboru-pre-narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny.pdf

³² Členmi sú: Alexander Daško, Zuzana Havírová, Vojtech Szajkó a Juraj Vozár. Zdroj: Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny zvolený 16.9.2021. Dostupné na: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/vybor-pre-narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny/>

³³ Rozhovor s Jurinou Rusnákovou z 30. marca 2022.

inklúzie Rómov prostredníctvom ESIF.³⁴ Nie je zatiaľ jasné, ako budú títo zástupcovia vyberaní alebo nominovaní do jednotlivých monitoringových a evaluačných skupín. Nemáme informáciu, ako bude celý proces uskutočnený, ale ani či budú zástupcovia rómskych a prorómskych organizácií v akýchkoľvek skupinách pod OP Slovensko 2021-2027.

1.4. Posilňovanie rómskych komunít na lokálnej úrovni

Zapojenie lokálnych aktérov je veľmi dôležité. Z vlastných skúseností vidíme, že miestne MVO sú veľmi málo zapájané do tvorby verejných politík, napriek tomu, že tieto zásadne ovplyvňujú ich činnosť. V období od 1. februára 2021 do 31. januára 2023 implementuje ÚSVRK projekt „Rómske platformy“, ktorý financuje Európska komisia grantom vo výške 156 969 €. Cieľom projektu je vytvoriť priestor pre zdieľanie lokálnej praxe a šírenie informácií o existujúcich a plánovaných politikách, ktoré odrážajú ciele NRSF na lokálnej a regionálnej úrovni.³⁵ Nemáme však informácie, či tieto platformy fungujú, na aké témy alebo oblasti sa zameriavajú, alebo kto sú aktérmi v jednotlivých platformách. Jedným z čiastkových cieľov AP pre potláčanie protirómskeho rasizmu a podporu participácie Rómov je posilňovanie účasti Rómov a Rómkov na všetkých úrovniach. Konkrétne opatrenia sú však zamerané len na národnú úroveň.

1.5. Budovanie kapacít rómskej občianskej spoločnosti

NRFS vyzdvihuje dôležitosť budovania kapacít rómskej občianskej spoločnosti. Z toho dôvodu AP pre prioritnú oblasť boj s protirómskym rasizmom a podpora participácie pre roky 2022-2024 zahŕňa opatrenie 3.2 týkajúce sa rozvoja a implementácie programov pre podporu rómskych platforiem. V súlade s týmto opatrením bol vytvorený grantový program pre inštitucionálnu podporu rómskych a prorómskych organizácií. V súlade s AP bol program financovaný kombinovaným spôsobom, t.j. zo štátneho rozpočtu aj z fondov EÚ. Zatiaľ však bolo alokovaných len 429 000 € z prostriedkov EÚ. Suma zo štátneho rozpočtu nebola k dnešnému dňu určená a nie je jasné, ako budú tieto platformy dopĺňať národné rómske platformy finančne podporované Európskou komisiou.

Podobne ďalšie opatrenie (opatrenie 3.6) volá po zvýšení participácie mladých Rómov a Rómkov na tvorbe politík na všetkých úrovniach a toto opatrenie by malo byť implementované prostredníctvom grantového programu podporujúceho kompetencie a budovanie kapacít mladých ľudí, predovšetkým z marginalizovaných rómskych komunít. Fondy EÚ (286 000 €) a podpora zo štátneho rozpočtu majú byť podľa plánu alokované na tento účel. Prostriedky štátneho rozpočtu zatiaľ neboli špecifikované. Obidve spomínané aktivity by mal implementovať ÚSVRK.

³⁴ Akčný plán AP pre prioritnú oblasť boj s protirómskym rasizmom a podpora participácie pre roky 2022-2024, Aktivita 3.3. Participácia rómskych a prorómskych MVO na monitoringu a evaluácii naplňania aktivít OP v programovom období 2021-2027, Aktivita 3.3.1 Participácia rómskych a prorómskych MVO na monitoringu a evaluácii naplňania aktivít a cieľov v oblasti integrácie a inklúzie Rómov v Operačnom programe Slovensko 2021-2027. Dostupné na: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1135/04_vlastny-material-akcne-plany-strategie-2030-na-roky-2022-2024_final.pdf?csrt=4874434902048779564

³⁵ Rómske platformy 2021-2022. Dostupné na: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/romske-platformy-2021-2022/?csrt=1780617575942982197>

2. RELEVANCIA

2.1. Potláčanie protirómskeho rasizmu a diskriminácie³⁶

Značné problémy na Slovensku sú spôsobované sociálnymi postojmi verejnosti voči Rómom. Až 54% Rómov na Slovensku zažilo diskrimináciu pre svoju etnicitu v posledných piatich rokoch, pričom až 61% respondentov v prieskume EU MIDIS II verí, že diskriminácia Rómov je v ich krajine rozšírená. Zároveň však len 18% rómskych respondentov diskrimináciu nahlásilo.³⁷ Diskrimináciu nevidíme len vo vzťahu k jednotlivcom ale aj vo verejnej správe.³⁸ Nízka účasť rómskych mužov a žien vo verejnej správe a verejnom živote všeobecne je tiež relevantnou otázkou, ktorú je potrebné riešiť.

NRSF vysvetľuje protirómsky rasizmus ako spoločenský problém, ktorý obsahuje kľúčové výzvy. Pre každú z identifikovaných výziev uvádza zoznam aktivít, ku ktorých realizácii sa Slovensko zaväzuje. AP na týchto stavia a v obsahu prepája témy potláčania protirómskeho rasizmu s participáciou Rómov a Rómkov. Ciele AP sú definované merateľným spôsobom.³⁹

Čiastkový cieľ „Bojovať proti diskriminácii a protirómskemu rasizmu“ má byť napĺňaný prostredníctvom školení, aktivít zameraných na zvyšovanie povedomia, alebo zvyšovaním povedomia a kapacít rôznych cieľových skupín (napr. právnikov, sudcov, lekárov, zdravotných sestier, ako aj štátnych úradníkov a úradníčok, a zástupcov miestnej samosprávy). Tieto aktivity môžu byť úspešné jedine vtedy, ak budú mať dlhodobú a systémovú povahu (napr. vo forme reformy vysokoškolského kurikula) a ak budú obsahovať systémovú prácu s cieľovou skupinou.

Ďalším čiastkovým cieľom je „Znížiť predsudky a stereotypy o Rómoch a Rómkach, posilniť ľudsko-právnu výchovu a výchovu k tolerancii“. Tento čiastkový cieľ definuje aktivity, ktoré pokrývajú témy kultúry, analýzu učebníc, vzdelávanie k ľudským právam, a domáce násilie. Aktivity sú nekonzistentné a je preto z textu AP nejasné, ktoré aktivity sú prioritnými pre Slovenskú republiku, ktoré z aktivít možno považovať za prierezové a zjednocujúce, ani ktoré úrady budú zodpovedné za spoločný prístup k implementácii aktivít. Považujeme tiež opatrenie týkajúce sa inklúzie Rómov a Rómkov do mainstreamových médií za nedostatočné, keďže je v pláne realizovať len školenie médií v korektnom zobrazovaní menšín. Počet organizovaných udalostí nemusí byť indikátorom pozitívneho trendu. Z objemu alokovaných finančných prostriedkov na tento čiastkový cieľ možno vyčítať, že nejde o prioritnú oblasť. Väčšina zdrojov je plánovaná prostredníctvom

³⁶ Podkapitolu spracoval Vladimír Horváth z MVO Romano Kher – Rómsky dom.

³⁷ Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030, strana 37, dostupné na: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/strategia_2030.pdf?csrt=7230796922394490852

³⁸ V stratégii: napríklad, platné rozhodnutie súdu v prípade rezidenčnej segregácie (ako formy nelegálnej diskriminácie) Rómov v meste Sabinov (takzvaná kauza „Telek“). Rozhodnutie v prípade ôsmich sťažovateľov proti mestu Sabinov a Ministerstvu dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja, 25 C 192 / 2007-585, prípad č. 8107241252 z 15. júna 2009, s. 2. Pre viac informácií: European Union / Roma Civil Monitor (2019) Civil Society Monitoring Report on the Implementation of the National Strategy for Roma Integration in Slovakia: Assessing Progress in Key Areas of the Strategy. Dostupné na: <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-slovakia-2018-eprint-finsk.pdf>

³⁹ Príklady merateľných indikátorov: podiel Rómov (muži a ženy), ktorí sa cítili diskriminovaní na základe etnického pôvodu počas posledných 12 mesiacov, ale nenahlásili diskrimináciu relevantnému úradu; počet právnych rozhodnutí týkajúcich sa protirómskeho rasizmu (§§ 421 až 425 Trestného zákona); počet rezortných stratégií (alebo porovnateľných kľúčových dokumentov pre tvorbu verejných politík v danom rezorte), ktoré obsahujú a explicitne berú do úvahy potláčanie protirómskeho rasizmu, vrátane diskriminácie; počet rómskych a prorómskych MVO, ktoré sa podieľali (vo forme návrhov, autorstva, spoluautorstva) na príprave ministerských národných politík s dopadom na inklúziu Rómov.

Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.⁴⁰ Finálna alokácia bude rozhodnutá prostredníctvom expertných komisií Fondu na podporu kultúry národnostných menšín, ktorej členovia rozhodujú nezávisle na vôli akéhokoľvek štátneho orgánu. Riešenie preto nemožno považovať za dostatočné. V takých prípadoch je potrebné zaviazat' konkrétne orgány národnej vlády k vytvoreniu stratégie a monitorovať jej implementáciu. Na tieto účely musí byť tiež alokované dostatočné financovanie.

V nasledovných akčných plánoch je dôležité definovať cieľ dlhodobej spolupráce a tiež definovať, kedy možno považovať školiace aktivity za efektívne a úspešné – t.j. poskytnúť kvalitatívnu evaluáciu aktivít.

2.2. Vzdelávanie

Jednou z kritických výziev vo vzdelávaní je rané vzdelávanie a starostlivosť (ECEC) o deti vo veku 0-7 rokov.⁴¹ To zahŕňa povinnú predškolskú výchovu pre deti od piatich rokov. Druhou výzvou tejto oblasti je predčasný odchod z povinnej školskej dochádzky a vysoký podiel rómskych žiakov, ktorí opakujú ročník. Treťou výzvou je problém segregácie rómskych detí.⁴² NRSF má značné limity a obmedzenia, pokiaľ ide o pochopenie týchto troch výziev. O to viac, že zodpovedným úradom chýbajú ako kapacity tak aj vôľa ich efektívne riešiť. Navyše tu vidíme kombináciu chýbajúcej vôle s nedostatkom kompetencií.

Prvým identifikovaným problémom je to, že NRSF chápe ECEC len vo vzťahu k deťom od narodenia do troch rokov, pričom ostatné dôležité vývinové fázy dieťaťa nie sú v stratégii spomínané. Medzinárodná definícia ECEC odkazuje na vek od narodenia do siedmich rokov. Bolo by preto vhodné, ak by sa NRSF zamerala na zodpovedajúce nástroje sociálnej a vzdelávacej politiky komplexne pre celú túto vekovú skupinu. Takýto prístup by pomohol zachytiť iné dôležité vekové fázy vývinu dieťaťa a pomohol by zjednotiť chápanie a pôsobenie politík venujúcich sa téme ECEC na Slovensku. Čo sa týka rôznych navrhovaných opatrení v oblasti ECEC, mnohé z nich sú nedostatočné. Nie všetky opatrenia a ich súvisiace aktivity sú zachytené v legislatíve. Chýba im systémovosť alebo finančné krytie. Typicky pozostávajú len z metodologických, školiacich alebo analytických aktivít. NRSF deklaratívne mieri na zvyšovanie účasti najmladších rómskych detí (0-3) a ich rodičov v ECEC programoch. Jednotlivé aktivity však nepoukazujú na to, ako budú uskutočnené. Ideálne by sme chceli zvýšiť dostupnosť jasli pre rómskych rodičov, no NRSF sa týmto segmentom inštitucionálnej starostlivosti v ranom veku nezaobrá. Rovnako by mali byť posilnené ľudské a iné kapacity centier včasnej intervencie v regiónoch Slovenska. Ani tomuto problému sa NRSF nevenuje. Aktivity navrhujú medzirezortnú stratégiu pre starostlivosť v ranom detstve pre znevýhodnené deti, vrátane identifikácie prekážok, ktoré im bránia vo využívaní intervenčných programov. Aktivity sa tiež venujú sumarizácii metodologických materiálov a sprievodcov v ranom detstve. Tieto sa však nevenujú kritickej vekovej skupine 0-7. Chýba národný systém podpory a financovania tejto dôležitej agendy, vrátane vývoja nových metodológií a blízkej koordinácie medzi relevantnými inštitúciami a ministerstvami školstva, sociálnych vecí, zdravotníctva. Je veľmi dôležité vytvárať politiky, ktoré budú zapájať všetky skupiny detí. Zameranie len na

⁴⁰ Fond na podporu kultúry národnostných menšín je nezávislou inštitúciou verejnej správy, ktorej cieľom je podporovať a stimulovať kultúru národnostných menšín. Finančné prostriedky fondu pochádzajú zo štátneho rozpočtu a počet poskytnutých príspevkov je zadenovaný zákonom. O rozdelení financií rozhodujú päťčlenné expertné rady, kde traja z členov sú volení priamo menšinami prostredníctvom hlasovania MVO, ktoré sú vo fonde registrované ako voličské. Zostávajúcich dvoch členov alebo členky menuje riaditeľ.

⁴¹ Starostlivosť a vzdelávanie v ranom detstve (Early Childhood Education and Care – ECEC): starostlivosť poskytovaná vo všetkých inštitúciách, ktoré poskytujú starostlivosť a vzdelávanie deťom pred dosiahnutím veku povinnej školskej dochádzky bez ohľadu na zriaďovateľa, financovanie, dobu prevádzky, alebo obsah programu. Starostlivosť a vzdelávanie v ranom detstve na Slovensku sa týka detí vo veku od narodenia do šiestich rokov veku, kedy začína povinná školská dochádzka (alebo 7 rokov v prípade odloženej školskej dochádzky. In: OECD. 2001. Starting Strong: Early Childhood Education and Care. Paris: OECD Publishing.

⁴² Nasledovná analýza NRSF na roky 2022-2024 je analýzou výskumníka, analytika a publicistu Vlada Rafaela z občianskeho združenia eduRoma – Roma Education Project

deti zo znevýhodneného prostredia, napríklad pri vytváraní povinnej predškolskej dochádzky, môže byť neefektívnym krokom, ktorý prehĺbuje segregáciu.

Druhým problémom je predčasný odchod z povinnej školskej dochádzky. NRSF prepája tento problém na kvalitnú predškolskú výchovu a zavedenie neformálneho vzdelávania do centier voľného času a školských klubov. Ich prevádzka spadá pod originálne kompetencie samospráv. NRSF pripomína, že je potrebné podporovať školy, ktoré ponúkajú takzvaný celodenný vzdelávací systém, ktorý je pravdepodobne chápaný ako potreba premostiť formálne a neformálne vzdelávanie rómskych žiakov. Faktom je však, že tento koncept nebol na Slovensku plne rozpracovaný, legislatívne definovaný ani systémovo ukotvený či pravidelne podporovaný. Ide len o koncept, ktorý je používaný v pedagogickej praxi na Slovensku prostredníctvom rôznych prístupov.

Ďalšou výzvou je relevantnosť opatrení prezentovaných v stratégii. Prvým dôvodom je, že NRSF nenavrhuje legislatívne zmeny, ktoré by zabráňovali vypadávaniu rómskych žiakov z vyučovania, obzvlášť ak majú potenciál pre pokračovanie svojho štúdia. Z celkového počtu rokov štúdia v povinnej dochádzke mnohé deti stratia dva roky opakovaním predškolského roka alebo navštevovaním nultého ročníka na základnej škole. Vo výsledku študenti, ktorí by aj mali potenciál prejsť do vyšších ročníkov, odchádzajú zo školy akonáhle dosiahnu vek dokončenia povinnej školskej dochádzky. Kvôli tomu, že navštevovali predprimárne vyučovanie alebo nultý ročník, dosahujú mnohé rómske deti vek 16 rokov pred posledným ročníkom a rozhodnú sa vo vzdelávaní nepokračovať. Účasť rómskych detí na voľnočasových aktivitách a v mimoškolských kluboch je tiež problematická. Jednou z bariér ich účasti sú poplatky spojené s voľnočasovými aktivitami. Tieto sú stanovené každou samosprávou nezávisle. Ministerstvo školstva vo svojej stratégii navrhuje odpustenie poplatku pre deti z marginalizovaných rómskych komunít a ich pokrytie z Plánu obnovy a odolnosti. To sa však týka len obmedzeného počtu detí a len na obmedzený čas. Nemožno ani v tomto prípade hovoriť o systémovom riešení.

Segregácia rómskych detí na Slovensku je tretou výzvou. NRSF správne identifikovala potrebu systémového riešenia segregácie rómskych žiakov na všetkých úrovniach vzdelávacieho systému a tiež správne identifikovala potrebu transformovať prúd špeciálneho vzdelávania, do ktorého sú rómski žiaci na Slovensku často neoprávnene umiestňovaní. Rovnako správne NRSF identifikovala potrebu rozšíriť inkluzívne vzdelávanie prostredníctvom systémovej a metodologickej podpory žiakov.

Desegregačné opatrenia v NRSF však nedostávajú formu legislatívnych alebo systémových opatrení. Nesmerujú k budovaniu kapacít škôlok a základných škôl a neriešia ani rezidenčnú segregáciu na okrajoch obcí. NRSF obsahuje opatrenia a potrebné legislatívne zmeny pre riešenie takzvaných „elokovaných“ tried (t.j., umiestnených mimo hlavnú budovu školy, často v segregovaných osadách) škôlok, základných alebo aj stredných škôl. Tieto sú často umiestňované priamo v prostredí vylúčených rómskych komunít. Hoci NRSF navrhuje aktivity smerujúce k vytvoreniu systému pre monitorovanie segregácie na školách, návrh do procesu nezapája nezávislú školskú inšpekciu. NRSF neponúka žiadne efektívne intervencie pre oblasť špeciálneho školstva, do ktorého sú vo veľkom rómski žiaci a žiačky umiestňovaní. Špeciálne školy sa často nachádzajú v blízkosti rómskych komunít a niekedy sú jediným spôsobom pre rómske deti pre zapojenie sa do povinnej školskej dochádzky bez potreby cestovania. NRSF tento problém nerieši, rovnako ako ani problém dohľadu nad štátnymi a súkromnými diagnostickými a poradenskými centrami, ktoré často účelne nesprávne diagnostikujú rómske deti. K tomuto bodu NRSF len navrhuje implementovať objektívne a kultúrne citlivé hodnotenie potrieb rómskych žiakov – potreba, ktorá bola na Slovensku diskutovaná od roku 1992. Jediným systémovým opatrením, ktoré NRSF ponúka, je aktivita smerovaná k vytvoreniu definície segregácie a jej zákaz v školskej legislatíve. Toto by sa malo však realizovať až od roku 2025.

2.3. Zamestnanosť

Medzi najdôležitejšie výzvy zamestnanosti patrí znižovanie nezamestnanosti medzi populáciou marginalizovaných rómskych komunít, odstraňovanie bariér pri vstupe do

zamestnania (napr. zlepšovaním vzdelanostnej úrovne príslušníkov MRK) a odstraňovanie diskriminácie zo strany zamestnávateľov. Celkový podiel nezamestnaných ľudí v MRK je 38%.⁴³ Len jeden z piatich rómskych obyvateľov vo veku nad 16 rokov je zamestnaný.⁴⁴ Stav zamestnanosti rómskych žien je taktiež veľmi nepriaznivý, pričom 77% z nich nie je zamestnaných. Práca v domácnosti zostáva najčastejšou hlavnou aktivitou pre rómske ženy (15%).⁴⁵ Rómske ženy uvádzajú nižšiu mieru platenej práce v porovnaní s rómskymi mužmi, čo je možné pripisovať tradičnému rozdeleniu úloh v domácnosti a to vo vzťahu k domácim prácam ako aj starostlivosti o deti.⁴⁶ Pomer mladých Rómov vo veku 16 až 24, ktorí nie sú v práci, v škole alebo ďalšom vzdelávaní (NEET) je na Slovensku 65%, v porovnaní s väčšinovou populáciou vo veku 15 až 34, kde to je 17,2%.⁴⁷

Existujú viaceré dôvody pre túto nepriaznivú a pokračujúcu situáciu. Medzi tie najvýraznejšie možno zaradiť nízku vzdelanosť, ktorá bráni Rómom v zamestnanosti v rôznych sektoroch. Je tomu tak tiež preto, že segregované rómske komunity sa nachádzajú v regiónoch s najvyššou nezamestnanosťou. V týchto regiónoch je spravidla dostupných len málo pracovných miest a migrácia za prácou nie je pre každého rómskeho jednotlivca či rodinu priechodnou možnosťou, hoci v poslednej dobe sme zaznamenali zvýšenie migrácie v rámci krajiny medzi Rómami.⁴⁸ Existuje niekoľko štúdií⁴⁹ týkajúcich sa diskriminácie Rómov na trhu práce, ale tiež správy o priamej skúsenosti ľudí, s ktorými členovia konzorcia pracujú. Politika zamestnanosti sa zameriava na jednotlivé príčiny nezamestnanosti, no nerieši štrukturálne príčiny – systémové zlyhania, medzi ktoré patrí aj štrukturálny rasizmus.

NRSF chce prispievať k riešeniu uvedených výziev prostredníctvom množstva opatrení a aktivít. Globálny cieľ pre prioritnú oblasť zamestnania hovorí o zvyšovaní zamestnatelnosti a zvyšovaní zamestnanosti Rómov, špecificky tých, ktorí sú spájaní s MRK. Má sa tak stať prostredníctvom vytvárania príležitostí pre ich integráciu na pracovný trh. Pre prípad nedostatočnej kvalifikácie ako prekážky vstupu na trh práce obsahuje aktivitu zameranú na podporu rómskych dievčat v získavaní stredoškolského odborného vzdelania prostredníctvom trojročných učebných odborov. Cieľom je tak bojovať proti stereotypom o postavení rómskych žien,⁵⁰ ktoré sú často spájané

⁴³ Z čoho 46% sú mladí ľudia vo veku do 34 rokov a 38% sú ľudia vo vekovej skupine 35-49.

⁴⁴ Martin Kahanec et al, *The social and employment situation of Roma communities in Slovakia*. (Luxembourg: Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, European Parliament, 2020), dostupné na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/648778/IPOL_STU\(2020\)648778_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/648778/IPOL_STU(2020)648778_EN.pdf)

⁴⁵ Michaela Bednarik et al, *Enhancing the social integration of Roma in Slovak Republic*. (Paris: OECD Publishing, 2019), dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/197eb309-en.pdf?expires=1649673036&id=id&accname=quest&checksum=FDB60AD1E677395F2DC26483665782D4>

⁴⁶ Lucia Kováčová, *Postavenie rómskych žien na slovenskom trhu práce*. (Bratislava: Človek v ohrození, 2020), p.16.

⁴⁷ Róbert Vlačuha and Yvona Kováčová, *EU SILC 2020. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia*. (Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2020).

⁴⁸ Erik Šatara et al, *Job search-information on possibilities of job application in the environment of marginalized Roma communities in Slovakia* (Zagreb: 63rd International Scientific Conference on Economic and Social Development, 2020), dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/359135549_JOB_SEARCH_INFORMATION_ON_POSSIBILITIES_OF_JOB_APPLICATION_IN_THE_ENVIRONMENT_OF_MARGINALIZED_ROMA_COMMUNITIES_IN_SLOVAKIA

⁴⁹ Napríklad zistenia experimentu z Inštitútu finančnej politiky z roku 2014: Gabriel Machlica et al, *Bez práce nie sú koláče*. (Bratislava: Inštitút finančnej politiky, 2014), available at: [alebo tiež FRA, Second European Union Minorities Survey – Roma Selected Findings](https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_sk.pdf) (Luxembourg: Úrad pre publikácie Európskej únie, 2016), dostupné na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_sk.pdf

⁵⁰ Viac informácií: Konceptný materiál: Uplatnenie absolventov vybraného učebného odboru na trhu práce – praktická žena je nepraktická, dostupné na: <https://www.iz.sk/download-files/sk/evs/prakticka-zena-je-neprakticka.pdf>

s neefektívnymi dvojročnými učňovskými odbormi.⁵¹ Autori AP predpokladajú, že dievčatá najprv dokončia dvojročné štúdium a následne začnú ďalšie trojročné štúdium. Veríme, že táto aktivita nebude úspešná, pretože rómska mládež z chudobného prostredia si nemôže dovoliť študovať na strednej škole po dobu piatich rokov. Nie je to reálne najmä preto, že ich cieľom je dokončiť aspoň povinnú školskú dochádzku a získať prácu, začať zarábať pre rodinu. Oveľa prijateľnejší sa javí zámer upraviť vyhlášku o strednom odbornom školstve, ako je uvedené v druhom merateľnom indikátore stratégie. Nie je však známe, akým spôsobom bude vyhláška upravená. Myslíme si napríklad, že by pomohlo predĺženie povinnej školskej dochádzky do veku 18 rokov. Mladí Rómovia by tak museli študovať na trojročných študijných odboroch končiacich výučným listom.

V rámci podpory rovného prístupu osôb z MRK k živnosti a podnikaniu, vrátane sociálneho podnikania prostredníctvom cielenej podpory. AP definuje napríklad aktivitu smerujúcu k podpore živnostenského podnikania pre znevýhodnených nezamestnaných, vrátane NEET, a merateľným indikátorom je počet osôb, ktoré si založia živnosť. Na túto aktivitu je vyčlenených 16 miliónov € zo zdrojov EÚ. Takáto aktivita však vyžaduje, aby cieľová skupina mala aspoň minimálnu finančnú gramotnosť a zručnosti finančného manažmentu, ako aj podnikateľského ducha. Je tiež dôležité, aby mali dotknuté osoby aspoň základné znalosti z daní a účtovníctva. Už sme videli prípady, keď si v minulosti Rómovia založili živnostenské podnikanie, ale pre neschopnosť platiť základné povinné platby (zdravotné poistenie, príspevky na sociálne poistenie, daň z príjmu) sa dostali do dlhovej pasce. Preto dúfame, že podpora bude zameraná na pomoc dotknutým Rómom pri dosahovaní minimálnych kompetencií v oblasti podnikania tak, aby sa vyhli insolventnosti, ktorá by mohla viesť k bankrotu.

Aktivity súvisiace s nadobúdaním digitálnych zručností, rozšírenie poradenských služieb cez digitálne technológie v komunitných centrách, či poskytovanie integrovaných informačných služieb mladým ľuďom pod hlavičkou Záruky pre mladých („*Youth Guarantee*“) majú svoje opodstatnenie. Očakávali by sme však viac pozornosti smerom k meniacej sa legislatíve ohľadom zamestnania, tak aby systémovo odstraňovala bariéry pri nástupe na pracovný trh. Napríklad v AP nie sú žiadne aktivity týkajúce sa podpory pracovnej mobility. A to napriek tomu, že z dostupného výskumu vieme,⁵² že istá časť Rómov z MRK migruje do ekonomicky rozvinutejších regiónov Slovenska za prácou a často sa sťahujú s celými rodinami. Bolo by určite prínosné nastaviť podporný mechanizmus pre ľudí, ktorí sa rozhodnú presťahovať za prácou a zmeniť zákon upravujúci príspevok na mobilitu.⁵³

2.4. Zdravotníctvo

Oblasť zdravia bola dlhodobo zanedbávaná, pokiaľ ide o rôzne štatistické prieskumy. Jedným z dôvodov tohto javu sú zákonné a etické kontroverzie ohľadom zberu (etnických) dát v tejto oblasti. Podobný podiel však má aj isté podcenenie dôležitosti oblasti zdravia, ak hovoríme o obyvateľoch marginalizovaných rómskych komunitách. Napriek horšiemu priemernému zdravotnému stavu⁵⁴ a takmer univerzálnemu pokrytiu zdravotného poistenia, je využívanie zdravotníckej starostlivosti medzi ľuďmi pochádzajúcimi z MRK o 36% nižšie v porovnaní s všeobecnou populáciou.⁵⁵ Dôvody možno vidieť v skutočnosti,

⁵¹ Zuzana Balážová, *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách. Cesta k začleneniu alebo vylúčeniu rómskej mládeže?* (Bratislava, CVEK: 2015).

⁵² Erik Šatara et al, *Vybrané aspekty rozhodovania sa o práci a pracovnej mobility marginalizovaných Rómov* (Smolenice: Prístup k pracovným príležitostiam pre marginalizované skupiny obyvateľstva, 2021).

⁵³ § 53, Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti.

⁵⁴ Andrej Belák, *Úrovne podmienok pre zdravie a zdravotné potreby vo vylúčených rómskych osídleniach na Slovensku* (Košice: Univerzita P.J. Šafárika a Zdravé regióny, 2020).

⁵⁵ Tomáš Hellebrandt, 2020. *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením. Záverečná správa* (Bratislava: UHP, IVP, ISP, 2020), p. 184-187, available at: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/analyticke-centrum/analyticke-komentare/reviziavydavkovnaohrozeneskupinyzsverziafinal3.pdf>

že sociálne vylúčenie a chudoba výrazne obmedzujú Rómov v dostupnosti zdravého štýlu života. Medzi bariérami vo vyhľadávaní zdravotníckej starostlivosti sa najčastejšie objavuje skutočnosť, že jednotlivci si nemôžu služby dovoliť (23%), kým 8% domácností hovorí o ich zdravotnom stredisku ako ťažko dostupnom. Ďalších 21% hovorí, že zdravotné stredisko je dostupné so strednými ťažkosťami.⁵⁶ Pre viac než 60% je zdravotné stredisko dostupné, ale práve pre nízke povedomie o zdraví, chudobu a sociálne vylúčenie Rómovia nechodia k lekárom, napríklad na pravidelné preventívne zdravotné prehliadky. Čo je však alarmujúcejšie je skutočnosť, že značná časť populácie vylúčených rómskych komunít je vystavená podmienkam potenciálne ohrozujúcim ich zdravie (napr. vykurovanie spaľovaním škodlivých surovín, chýbajúca bezpečná pitná voda v obydliach, chýbajúca kanalizácia, blízkosť skládok v okolí komunít, atď.). To vedie napríklad aj k tomu, že ľudia vo veku nad 60 rokov tvoria v priemere len asi 5% celkovej populácie vylúčených rómskych komunít. Nízka úroveň povedomia o zdraví medzi obyvateľmi vylúčených osád je vskutku jedným z najkritickejších aspektov ich správania vo vzťahu k zdraviu.

Najviac domácností vo väčšine vylúčených rómskych osád je permanentne vystavená škodlivinám a iným bezprostredným zdravotným rizikám ako v ich domovoch tak aj v spoločných priestoroch osídlení.⁵⁷ Slovenská republika už čelila mnohým žalobám za priamu alebo nepriamu diskrimináciu Rómov v zdravotníctve. Takáto diskriminácia vedie k nižšej kvalite poskytovaných služieb.⁵⁸ Odborníci zo Zdravých regiónov⁵⁹ roky volajú po zavedení systému pre monitorovanie zdravia v marginalizovaných rómskych komunitách. Takto získané dáta by omnoho efektívnejšie pomáhali navrhovať legislatívu a zisťovať skutočný zdravotný stav ľudí žijúcich vo vylúčenom prostredí. Odborníci tiež hovoria o potrebe vytvorenia infraštruktúry a tlaku na samosprávy, aby podnikli kroky pre zlepšenie podmienok, ktoré majú vplyv na zdravie. Dôležité výzvy zostávajú aj vo vzdelávaní a zapájaní Rómov a Rómok vo verejnom systéme zdravotnej starostlivosti, medzi poskytovateľmi, v budovaní kapacít a zapájaní, ako aj v potláčaní diskriminácie v zdravotníckych zariadeniach. Zástupcovia Zdravých regiónov hovoria o potrebe vytvoriť profesiu v odbornom vzdelávacom systéme, ktorá by bola zapojená do verejného systému zdravotníctva:

“Jedna vec je nová – ministerstvo v rámci NRSF súhlasilo s návrhom začať pracovať na vytvorení pozície, ktorá nie je špecificky zameraná na MRK, ale čo sa tiež objavilo na RÚVZ (Regionálny úrad verejného zdravia) počas pandémie, že chýbali ruky a nohy v teréne, aby robili tú mravčiu prácu v sociálne znevýhodnených komunitách, či sa to už týka ľudí bez domova, ľudí z MRK, ľudí poskytujúcich sexuálne služby, atď. [...] niečo [s čím by] človek vyšiel zo strednej zdravotníckej školy, čo by ho kvalifikovalo, aby sa stal týmto pracovníkom vo verejnom systéme poskytovania zdravotníckych služieb pre ľudí z RÚVZ, aby mohol tú prácu robiť, aby mohol byť plne kvalifikovaný z tohto hľadiska, aby to nebolo na projektovej báze, ale aby išlo o štandardnú profesiu.”⁶⁰

V NRSF sa nachádza aj cieľ definujúci potrebu znižovať nerovnosti v zdraví vo všetkých rovinách medzi všeobecnou populáciou a Rómami, špecificky MRK. Pre dosiahnutie tohto

⁵⁶ Tatiana Grauzelová a Filip Markovič, *Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách. Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC MRK 2018* (Bratislava: USVRK SR, 2018).

⁵⁷ Andrej Belák, *Úrovne podmienok pre zdravie a zdravotné potreby vo vylúčených rómskych osídleniach na Slovensku* (Košice: Univerzita P.J. Šafárika a Zdravé regióny, 2020).

⁵⁸ Tomáš Hellebrandt, 2020. *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením. Záverečná správa* (Bratislava: UHP, IVP, ISP, 2020), p. 184-187, available at: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/analyticke-centrum/analyticke-komentare/reviziavydavkovnaohrozeneskupinyzsverziafinal3.pdf> , p. 184-187

⁵⁹ Organizácia Zdravé regióny je štátna príspevková organizácia Ministerstva zdravotníctva SR, ktorá realizuje rozvoj zdravotnej mediácie v MRK s cieľom zlepšiť zdravotné podmienky.

⁶⁰ Rozhovor s riaditeľkou príspevkovej organizácie Ministerstva zdravotníctva SR, Zdravé regióny, Tatianou Hrustič a konzultantom organizácie pre oblasť zdravia Andrejom Belákom, 21. marca 2022.

cieľa boli v AP pre prioritnú oblasť zdravia rozpracované tri čiastkové ciele. Jedno z opatrení navrhuje vytvorenie systému monitorovania nerovností medzi MRK a všeobecnou populáciou tak, ako to navrhujú vyššie zástupcovia Zdravých regiónov. Zlepšovanie podmienok pre zdravie na komunitnej úrovni je taktiež súčasťou AP. Nájdeme tu aj aktivitu, ktorá obsahuje prípravu adekvátnej formy školenia smerom k poskytnutiu kvalifikácie pre poskytovanie podpornej pomoci. Myslíme, že ide o veľmi dôležité a potrebné opatrenie, pretože zdravotní mediátori, ktorí pracujú pre Zdravé regióny v rámci projektu, potrebujú zvyšovať svoju úroveň vzdelania. To im môže napokon pomôcť posunúť sa v ich kariérach ďalej, alebo sa môžu rozhodnúť ďalej študovať v oblasti zdravia a zdravotníctva. Dôležitou súčasťou AP je tiež opatrenie zamerané na zlepšovanie povedomia osôb z MRK o systéme pre nahlasovanie podozrení z diskriminačného správania v súvislosti s poskytovaním zdravotnej starostlivosti. Toto je z nášho hľadiska tiež veľmi dôležitým aspektom, pretože čím viac bude diskriminačné správanie nahlasované, tým viac sa budú zdravotnícke zariadenia a pracoviská snažiť takému správaniu vyhýbať. Myslíme si, že ak všetky aktivity budú implementované, môžu mať zásadný dopad na začatie zmeny v zlepšovaní zdravotného stavu rómskej populácie. Na druhej strane znižovanie nerovností v oblasti zdravia nemožno dosiahnuť len prostredníctvom zdravotnej mediácie alebo rôznymi formami školení. Sú potrebné systémové opatrenia pre zabezpečenie rovného prístupu k väčšinovým službám a tiež napríklad investovať do Rómov medzi zdravotným personálom (sestry, všeobecní lekári, atď.).

2.5. Bývanie, základné služby a environmentálna spravodlivosť⁶¹

Rómovia v MRK majú horšie životné podmienky než majoritná populácia. Priemerná veľkosť obydliá v MRK je 50 m² u tehlových domov, 43 m² u bytov a 22 m² u chatrčí. Priemerná obytná plocha pri väčšinovej populácii je 116 m² pri domoch a 62 m² pri bytoch. Väčšina domácností v MRK sa nachádza v banskobystričskom, prešovskom a košickom regióne na okraji miest a obcí (39% z celkového počtu), 33% žije mimo miest a obcí, 20% sa nachádza v intraviláne miest a obcí.⁶² Najdôležitejšou výzvou v tejto oblasti je legalizácia pozemkov a eliminácia rezidenčnej segregácie, chýbajúce inkluzívne nájomne bývanie a právna istota bývania pre Rómov, energetická gramotnosť a environmentálna spravodlivosť.

NRSF pre túto oblasť definuje cieľ odstraňovania nerovností medzi príslušníkmi marginalizovaných rómskych komunít a majoritnou populáciou Slovenska pokiaľ ide o bývanie. Zároveň sa ráta s bojom proti diskriminácii voči Rómom pokiaľ ide o prístup k bývaniu vrátane rezidenčnej segregácie. AP obsahuje aktivity zamerané na znižovanie počtu nelegálnych obydlií v MRK a zvyšovanie dostupnosti k užívaniu základnej infraštruktúry v týchto lokalitách. Tieto aktivity považujeme za dôležité, keďže výrazne prispievajú k zlepšeniu situácie v iných oblastiach, ako napríklad vzdelanie, zamestnanie a zdravie. Na strane nedostatkov však zostáva, že tieto opatrenia majú byť implementované prostredníctvom národných a dopytovo-orientovaných projektov financovaných z EÚ fondov a len z menšej časti štátnym rozpočtom.⁶³ Merateľné indikátory sú pritom počty zapojených samospráv v dotknutých projektoch. Máme obavy o nízku úroveň záujmu medzi samosprávami o zapojenie do takýchto projektov, ktorých cieľom je meniť situáciu MRK k lepšiemu. Ak aj zástupcovia samospráv rozumejú potrebe pomáhať MRK, môžu sa rozhodnúť nepodporovať MRK zo strachu opätovného nezvolenia, keďže sú na voľičských hlasoch miestneho obyvateľstva závislí.

⁶¹ Autorsky pripravili Janette Knapeková and Adrián Berky.

⁶² Tatiana Grauzelová a Filip MARKOVIČ, *Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách. Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC MRK 2018* (Bratislava: USVRK SR, 2018).

⁶³ Celkový objem zdrojov alokovaných na tieto aktivity z fondov EÚ je 5,605 milióna € a zo štátneho rozpočtu 0,434 milióna €.

AP navyše má ambíciu zvyšovania kvality bývania v MRK prostredníctvom podpory nájomného bývania. Navrhované aktivity však nie sú dostatočne špecifické a nie je jasné, ako majú k zlepšeniu prispieť. Pokračovanie trendu výstavby nájomného sociálneho bývania a začatie pilotných projektov Housing First/Rapid Rehousing zameraných na riešenie bezdomovectva rodín s malými deťmi možno vidieť pozitívne. Chýbajú ale opatrenia, ktoré by motivovali mestá a obce, aby výraznejšie prispeli k výstavbe sociálneho bývania s využitím inkluzívneho prístupu. V AP nie sú žiadne aktivity zamerané na byty vo vlastníctve Rómov v koncentráciách v mestách, kde je potrebná rekonštrukcia bytových domov. Opatrenie zamerané na podporu bývania v osobnom vlastníctve v mestách a obciach s prítomnosťou MRK obsahuje len aktivity týkajúce sa rodinných domov. AP má ambíciu zvýšenia istoty bývania prostredníctvom efektívnejšej a cielenej legislatívy, ale len cez prípravu analýz skutočných nákladov na bývanie a príspevkov na bývanie. Hoci vieme, že súčasný príspevok na bývanie je nedostatočný,⁶⁴ AP navrhuje len revíziu súčasnej podpory. Potreba reformovať príspevok na bývanie bola subjektom niekoľkých štúdií počas posledných šiestich mesiacov a bola tiež nedávno zdôraznená prezidentkou SR Zuzanou Čaputovou.⁶⁵

Benefitom z pohľadu zvyšovania istoty bývania by bola úprava opakujúcich sa krátkodobých nájomných zmlúv, ale AP sa tejto téme venuje len monitoringom. Čo sa týka energetickej gramotnosti a environmentálnej spravodlivosti, ktorá obsahuje napríklad bezpečnosť domáceho prostredia (napr. poškodené komíny, renovácia starých bytových domov) alebo využívanie alternatívnych zdrojov vykurovania (biomasa), AP obsahuje len aktivity, ktoré sa zameriavajú na školiace aktivity pre relevantné pomáhajúce profesie. AP vôbec nerieši znižovanie emisií. Pokiaľ ide o manažment spracovania zberu a spracovania odpadov, AP definuje aktivitu vo forme školenia o separovaní pre pomáhajúce profesie, no vôbec nerieši problém nedostatku kontajnerov a vyplývajúceho výskytu nelegálnych skládok v blízkosti MRK.

2.6. Sociálna pomoc

Súčasný systém sociálnej ochrany je nedostatočný, pretože neumožňuje jednotlivcom utiecť z pasce chudoby a pozostáva z pomoci len so základným prežitím. Veríme, že sociálny systém nepomáha ľuďom v chudobe a že súčasná ekonomická situácia hrozí prehĺbovaním chudoby (a zasahovaním väčšieho počtu ľudí). Tu sa pozeráme na súbeh veľmi nízkeho príjmu, ktorý sociálny systém poskytuje, a všeobecne vysokých nárokov na podmienky pre slušný život. „Podľa môjho názoru je sociálna politika ovplyvňovaná predsudkami proti najchudobnejším Rómom. Máme slabú podporu rodiny s deťmi a rodiny s jediným rodičom,“ hovorí Jurina Rusnáková, docentka sociálnej práce a riaditeľka Ústavu romologických štúdií na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre.⁶⁶

Takmer 85% ľudí z MRK žije pod oficiálnou hranicou chudoby. Vo všeobecnej populácii je táto miera takmer 7-krát nižšia. Približne 17% ľudí z MRK žije pod úrovňou 3,80 € na deň. Podľa dostupných dát sa 47% domácností v MRK nachádza v hmotnej núdzi. Vo všeobecnej populácii sú to 4%.

Len 36% ľudí v hmotnej núdzi žijúcich v MRK poberá príspevok na bývanie. Hoci ľudia v hmotnej núdzi oň môžu žiadať, podmienky pre jeho získanie sú pre obyvateľov MRK príliš zložité.⁶⁷ Jednou z najväčších prekážok pre získanie príspevku na bývanie je požiadavka preukázania vlastníctva alebo prenájmu obydlia, čo je pre ľudí žijúcich na

⁶⁴ Viac k téme v kapitole 2.6.

⁶⁵ Marianna Onuferová and Zuzana Kollárová, *Prezidentka so svojim tímom odporúča väčší príspevok na bývanie pre chudobných, vláda stále nepovedala, čo s rastom cien*. (Bratislava: Denník N, 2022), dostupné na: <https://e.dennikn.sk/2796894/prezidentka-so-svojim-timom-odporuca-vacsi-prispevok-na-byvanie-pre-chudobnych-vlada-stale-nepovedala-co-s-rastom-cien/>

⁶⁶ Rozhovor s Jurinou Rusnákovou z 30. marca 2022.

⁶⁷ Tatiana Grauzelová a Filip Markovič, *Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách. Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC MRK 2018* (Bratislava: USVRK SR, 2018), s. 190.

nevysporiadaných pozemkoch a v neformálnych obydliach nemožné. Aj v prípadoch súkromne prenajímaného bývania sa ťažko preukazuje nájomná zmluva, keďže súkromní prenajímatelia sa snažia vyhýbať plateniu daní z príjmu. Ďalšou prekážkou v získaní príspevku na bývanie je preukázanie platieb nákladov na bývanie počas posledných šiestich mesiacoch.⁶⁸ Dve tretiny domácností v MRK majú problémy s pokrytím aktuálnych nákladov potrebných na zabezpečenie ich každodenného prežitia. Vo všeobecnej populácii je podiel takýchto domácností menej než tretinový.⁶⁹ V roku 2013 bola novelou zákona o pomoci v hmotnej núdzi podľa návrhu vtedajšieho splnomocnenca a súčasného poslanca Európskeho parlamentu Petra Polláka zavedená povinnosť odpracovať si základnú dávku pomoci v hmotnej núdzi napríklad vykonávaním menších obecných prác. Odmietnutie tejto práce vedie k strate nároku na príspevok.⁷⁰ Suma pomoci v hmotnej núdzi pre jednotlivca a mesiac je 68,80 €. ⁷¹ Životné minimum definované zákonom je pritom 218 €. Minimálna mzda je 646 €. Priemerná mzda na Slovensku je aktuálne približne 1 295 €. ⁷²

NRSF tvrdí, že systém aktivácie pomocou poskytovania miestnych služieb samosprávam („aktivačné práce“) nie je ako forma aktívneho opatrenia trhu práce⁷³ v dnešnom prostredí efektívnym nástrojom a nemá priamy dopad na znižovanie nezamestnanosti. Evaluácie tohto nástroja⁷⁴ naznačujú, že *aktivačné práce* nezvyšujú šancu na zamestnanie sa na otvorenom trhu práce, keďže pozostávajú väčšinou len z činností, ktoré nevyžadujú zručnosti a nevedú k zvyšovaniu kvalifikácie. Medzi tieto možno zaradiť napríklad zametanie ulice, zbieranie odpadkov, odhŕňanie snehu, a pod. Takmer polovica nezamestnaných Rómov sa zapája do programu aktivačných prác. Toto zapojenie často generuje ich jediný príjem v rámci štátnej sociálnej podpory, pričom ide o podporu len na obmedzený čas, najdlhšie na dobu šiestich mesiacov. Tieto programy pritom nezlepšujú relevantné zručnosti zapojených a tí naďalej nie sú schopní opustiť pascu nezamestnanosti a nájsť si prácu na otvorenom trhu práce. V AP na roky 2022-2024 nie je naplánovaná žiadna reforma systému pomoci v hmotnej núdzi.

2.7. Sociálne služby

Dokument „Národné priority rozvoja sociálnych služieb 2021-2030“ stanovuje, že je potrebné podporovať zlepšenie kvality sociálnych služieb. Dokument však nerieši do detailov sociálne služby, kde cieľovou skupinou sú obyvatelia MRK. (V princípe platí, že slovenská legislatíva ani neumožňuje takéto špecifické zameranie.) V praxi ale vidíme, že v prostredí MRK sa typicky jedná o dve služby – konkrétne terénnu sociálnu prácu (TSP) a komunitné centrá (KC). V súčasnosti sú obe služby realizované prostredníctvom národných projektov a dotované z prostriedkov EÚ.

V posledných rokoch bol zavedený paralelný mechanizmus realizácie týchto služieb, pričom obe sú financované prostredníctvom Implementačnej agentúry MPSVaR. Tá implementuje ako terénnu sociálnu prácu tak aj komunitné centrá a to prostredníctvom ÚSVRK, ktorý manažuje národné projekty pre obe služby. V prvom prípade (Implementačná agentúra MPSVaR) sú MRK prioritnou cieľovou skupinou, ale služby sú

⁶⁸ Daniel Škobla, *Systém podpory bývania a príspevok na bývanie* (Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2018), p. 21.

⁶⁹ Tatiana Grauzelová a Filip MARKOVIČ, *Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách. Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC MRK 2018* (Bratislava: USVRK SR, 2018), p. 195.

⁷⁰ §10, Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁷¹ §10 (2), Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁷² Viac informácií: <https://www.minimalnamzda.sk/priemerna-mzda.php>

⁷³ Opatrenia aktívneho trhu práce sú nástrojmi, ktoré boli vytvorené s cieľom zvýšiť počet pracovných príležitostí pre nezamestnaných. V skutočnosti sú však spôsobom, ako zvýšiť sociálnu dávku v prípade hmotnej núdze.

⁷⁴ Michaela Bednarik and Slavomir Hidas and Gabriel Machlica, *Enhancing the social integration of Roma in Slovak republic* (Paris: OECD), s. 26.

tiež poskytované iným obyvateľom samospráv. Toto platí obzvlášť v prípade komunitných centier. Niektoré z nich sa nachádzajú v obciach, ktoré nemajú MRK. V druhom prípade (ÚSVRK) sú projekty realizované len v samosprávach s MRK, kde sú cieľovou skupinou práve príslušníci týchto komunít. V praxi vidíme, že vo veľkej časti samospráv sú zároveň jedinou cieľovou skupinou (obzvlášť pokiaľ ide o komunitné centrá). Z toho vyplýva, že národné projekty pracujú najmä, alebo vo výraznej väčšine, s Rómami.

Podľa zástupcov z terénu⁷⁵ je pozitívny dopad TSP na obyvateľov MRK jasný najmä v oblasti zabezpečovania napĺňania povinnej školskej dochádzky (čo slúži zároveň ako forma ochrany pred potrestaním ich rodičov, keďže slovenská legislatíva obsahuje trest pre rodičov detí, ktorých školská dochádzka je poznačená vyšším počtom absencií alebo neospravedlnených hodín) a v poskytovaní poradenstva v riešení zadlženosti. Pomoc zo strany TSP v hľadaní zamestnania je taktiež pomerne častá, pričom dôležitú úlohu zohrávajú osobné kontakty TSP s lokálnym podnikateľským prostredím. Avšak podpora v zamestnávaní závisí od ekonomických trendov na národnej úrovni a ponukou na trhu pracovnej sily. Zamestnanci TSP v MRK tvoria premostenie medzi nezamestnanými a úradmi práce (a rôznymi ďalšími úradmi, inštitúciami a inými službami), keďže spoluprotoria predpoklady pre vstup na trh práce.⁷⁶ Je však dôležité, aby sa TSP viac zameriavali na posilnenie jednotlivcov v lokalitách tak, aby sa na nich nestávali nadmerne závislými.

V porovnaní s TSP sa zapájajú komunitné centrá do širšej škály aktivít. To vychádza z ich zákonnej definície.⁷⁷ Podľa evaluačnej správy⁷⁸ národného projektu komunitných centier poskytujú dôležité krúžkové aktivity (takzvané preventívne alebo voľnočasové) pre deti. Odborníci a odborníčky volajú po zmene definícii komunitných centier v zákone o sociálnych službách tak, aby tieto služby mali viac priestoru pre prispôbenie svojich aktivít pre potreby konkrétnej komunity a pre posilnenie komunitnej práce. Otázkou je, či by mali komunitné centrá vykonávať sociálne poradenstvo, keďže sa v tomto prekrývajú s činnosťou TSP. V porovnaní s TSP majú komunitné centrá kratšiu históriu prevádzky a pravdepodobne z tohto dôvodu je potrebná diskusia k tomu, ako ich lepšie nastaviť ako v cieľoch tak aj v aktivitách. Napríklad Najvyšší kontrolný úrad (NKÚ) vo svojej správe za roky 2017-2019 vyslovil, že štát by mal jasnejšie definovať účel komunitných centier spolu s opisom odborných a zásadných aktivít, ktoré by mali uskutočňovať vo vzťahu s identifikovanými cieľovými skupinami.⁷⁹ Zistenia NKÚ poukazujú na to, že niektoré z aktivít komunitných centier nesmerujú k napĺňaniu cieľov sociálnej inklúzie, a že ani v čase schvaľovania projektov neboli k dispozícii žiadne merateľné indikátory, na základe ktorých by bolo možné významne zhodnotiť benefity pre MRK. Podľa nášho názoru je toto tiež dôvodom pre potrebnú legislatívnu zmenu, keďže komunitné centrá sú v relevantnej legislatíve klasifikované ako krízová intervencia v sociálnych službách (podobne ako TSP), čo spôsobuje praktické problémy, pokiaľ ide o aktivity s dlhodobým dopadom, vrátane dopadu na sociálne začleňovanie. Na druhú stranu ide o službu, ktorá je relevantná a má

⁷⁵ Tí, ktorí odpovedali na evaluáciu dopadu terénnej sociálnej práce a komunitných centrách. Odkaz na evaluáciu je v poznámke pod čiarou 76.

⁷⁶ Daniel Škobla, Tomáš Hrustič and Ondřej Poduška, *Evalúácia dopadu terénnej sociálnej práce 2018* (Bratislava: IA MPSVR SR, 2018) s. 73-75. Dostupné na: <https://www.tsp.gov.sk/wp-content/uploads/2016/02/Evaluacia-dopadu-terennej-socialnej-prace-2018.pdf>

⁷⁷ Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a zmenách zákona č. 455/1991 Z. z. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v zmysle neskorších novelizácií.

⁷⁸ Správa o výsledku kontroly – Komunitné centrá (Bratislava: NKU, 2020), dostupné na: https://www.nku.gov.sk/documents/10157/1407476/Sprava_Komunitne+centra_final.pdf/1d2a0222-bfb1-453b-8e7d-d7bb033edc1b

⁷⁹ *Ibid.*

výrazný potenciál v prostredí MRK. Dôkazy pre toto tvrdenie sú uvedené aj v už spomínaných evaluačných správach.⁸⁰

Akčný plán pre prioritnú oblasť zamestnania predpokladá využitie týchto služieb a priraduje ich k cieľu práce s nezamestnanou mládežou z MRK prostredníctvom holistických akčných plánov zameraných na ich celkový rozvoj. Obávame sa však, že tieto holistické plány nebudú realizovateľné, keďže pracovníci TSP nemajú dostatočné kompetencie a časové kapacity riešiť jednotlivcov hlbším a cielenejším spôsobom. Podobne systém nie je nastavený spôsobom, aby zdroje poskytované v súčasnosti mohli pomôcť osobe von z chudoby a sociálneho vylúčenia.

Veríme, že by TSP a komunitné centrá mali byť financované zo štátneho rozpočtu, aby sa tak zaistila kontinuita aktivít a dlhodobá spolupráca, keďže financovanie z fondov EÚ nie je z dlhodobého hľadiska udržateľné a neefektívne z hľadiska prechodu medzi programovacími obdobiami.

2.8. Ochrana detí

Nástroje, ktoré sú v praxi dostupné v súvislosti s ochranou detí, ako napríklad krízová prevencia a ochrana najlepších záujmov dieťaťa, nefungujú dostatočne efektívne. Napríklad, ak otec opustí rodinu, ktorá poberala príspevok v hmotnej núdzi, opustená matka sa musí o príspevok v hmotnej núdzi znovu uchádzať, avšak len potom, čo súd rozhodne o výške platieb výživného. Ak otec výživné neplatí, matka má právo žiadať na súde o jeho vymáhanie. Tento proces stojí 25 € na dieťa a poplatok musí byť uhradený exekútorovi vopred za každé dieťa samostatne. Osoby, ktoré sú v hmotnej núdzi nie sú z tohto poplatku vyňaté. Ak má matka niekoľko detí, ide o zásadnú sumu peňazí, ktoré nemá. Vo výsledku tak stráca možnosť situáciu akokoľvek vyriešiť. Ak matka má dostatočné prostriedky na začatie súdneho konania, no proces vymáhania výživného na deti je po prvom mesiaci neúspešné, matka sa môže uchádzať o náhradné výživné na deti v zmysle rozsudku okresného súdu. Len po tomto procese, ktorý môže mať rôzne dĺžky v závislosti od rýchlosti kompetentného súdu, sa môže opustená matka a jej deti uchádzať o pomoc v hmotnej núdzi. Výška poskytnutej pomoci v hmotnej núdzi sa však znižuje o výšku náhradného výživného.⁸¹

Zaujímala nás tiež situácia ohľadom prevencie odoberania detí z rodín (napríklad do inštitucionálnej starostlivosti). Zistili sme, že sociálni kurátori⁸² túto možnosť využívajú len vo výnimočných prípadoch (ak je dieťa užívateľom drog alebo pácha trestnú činnosť) a dávajú prednosť tomu, aby dieťa zostávalo s rodinou. Vyskytli sa tiež prípady, keď jednotlivec, ktorý nahlásil podozrenie zo zanedbávania výchovy maloletého dieťaťa, bol vystavený násiliu zo strany rodiča, lebo sociálna kuratela rodičom poskytla meno informátora. V tomto prípade tak pravdepodobne urobili zo strachu.⁸³

NRSF sa tejto oblasti venuje len vo forme sekundárneho výsledku aktivít a nezameriava sa priamo na zlepšovanie ochrany detí vo všetkých oblastiach. Nenájdeme tu ani návrhy na systémové zmeny, ktoré by pomohli zefektívniť systém ochrany práv detí, obzvlášť ak dieťa pochádza z chudobného alebo marginalizovaného prostredia.

⁸⁰ Katarína Repková et al, *Správa z implementačnej evaluácie Národného projektu Podpora vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie na komunitnej úrovni* (Bratislava, IA MPSVR SR, 2018), available at: <https://bokku.gov.sk/wp-content/uploads/2021/03/SIE-brozura-2018.pdf?csrt=13142262284552879149>

⁸¹ Poznámky Janette Knappekovej o skúsenostiach z praxe v Komunitnom centre menších.

⁸² Sociálna kuratela je súbor opatrení zameraných na odstránenie, zmiernenie a predchádzanie prehlbovaniu alebo opakovaniu porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa alebo plnoletej fyzickej osoby a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa dieťa alebo plnoletá fyzická osoba nachádza.

⁸³ Poznámka od Janette Knappekovej, skúsenosti z praxe Komunitného centra menších.

2.9. Podpora rómskeho umenia, kultúry a histórie a zvyšovanie povedomia o nich

V predchádzajúcich rokoch rómska národnostná menšina dokázala dosiahnuť istý pokrok v oblasti umenia, kultúry a histórie. Tento pokrok však nie je dostatočný, pretože rómska kultúra je naďalej väčšinovou populáciou vnímaná len cez hudbu a tanec. Menšie všeobecné povedomie existuje o maliaroch, sochároch, filmároch, či spisovateľoch. V roku 2017 bol vytvorený Fond na podporu kultúry národnostných menšín (spomínaný v kapitole 2.1). V rámci tohto fondu má rómska národnostná menšina tri odborné rady, ktoré posudzujú žiadosti o podporu v oblasti kultúry, vzdelávania, vedy a výskumu, literatúry, vydavateľských aktivít, divadla, hudby, tanca, výtvarného umenia, alebo audio-vizuálneho umenia. Žiadatelia si však sťažujú na prídlhý proces od vyhlásenia výzvy po prevod financií.⁸⁴ Veríme, že táto forma podpory kultúry by mala byť systematická a jej dopad na vnímanie Rómov v spoločnosti pravidelne monitorovaný a vyhodnocovaný. Alexander Mušínska z Prešovskej univerzity hovorí o nedostatku rómskych etnológov pracujúcich na téme rómskej histórie.⁸⁵

V roku 2019 sa Prešovská univerzita pripojila k dlhodobej predchádzajúcej práci Ústavu romologických štúdií na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre otvorením pedagogického študijného programu, ktorý sa venuje rómskemu jazyku a literatúre. Školí učiteľov a učiteľky a buduje ich kompetencie pre vyučovanie rómskeho jazyka na základných a stredných školách. V roku 2022 tiež eduRoma realizuje jazykový kurz ako súčasť terénneho vzdelávacieho programu „Krok vpred“ určeného pre učiteľov, terénnych sociálnych pracovníkov a iné pomáhajúce profesie.

Slovenská republika pokračuje v každoročnom pripomínaní obetí rómskeho holokaustu 2. augusta. V roku 2021 sa spomienkovej akcie v Banskej Bystrici zúčastnil aj premiér SR Eduard Heger, členovia a členky vlády, poslanci a poslankyne Národnej rady, verejná obhajkyňa ľudských práv a mnoho ďalších. V roku 2020 bol pamätník obetí rómskeho holokaustu odhalený aj v Skalici.⁸⁶

NRSF rieši kultúru, históriu, či rómsky jazyk v dvoch AP. Akčný plán pre prioritu vzdelávania obsahuje čiastkový cieľ zameraný na rozvoj rómskej národnej identity a podpory realizácie práv rómskej národnostnej menšiny so zvláštnym zreteľom na jazykové práva. V rámci tohto čiastkového cieľa sú definované opatrenia ako napríklad podpora vzdelávania v materinskom jazyku pre deti a žiakov z rómskych komunít na všetkých úrovniach vzdelávania a podpora rozvoja národnostného vzdelávania pre rómsku národnostnú menšinu na všetkých úrovniach vzdelávania. V tomto kontexte by sme chceli vyzdvihnúť riziko transformácie segregovaných škôl do škôl národnostnej menšiny. Máme vážne obavy, že rómske deti by pokračovali vo vzdelávaní v segregovaných školách, avšak keďže tieto by boli školy národnostnej menšiny, nebolo by možné takúto segregáciu penalizovať.

V AP pre prioritnú oblasť boja s protirómskym rasizmom a podpora participácie boli pod druhým čiastkovým cieľom definované opatrenia pre inklúziu Rómov a Rómov do mainstreamových médií a propagáciu permanentných výstav rómskej kultúry a histórie v existujúcich múzeách. Na tieto opatrenia sú naviazané aktivity ako napríklad realizácia školení pre médiá v téme férového zobrazovania menšín, z čoho by mal vyplývať etický kódex pre zobrazovanie menšín v médiách. Ďalšou aktivitou je vytvorenie trvalej expozície rómskej kultúry a histórie v Martine a vytvorenie trvalých výstav rómskej kultúry a histórie v každom regionálnom múzeu. Ako spomínáme v kapitole 2.1, školenie samé

⁸⁴ Ku dňu finalizácie tejto správy Fond podporil projekty v oblasti literatúry a publikačnej činnosti pod výzvou 1/2020 vo výške 276 474 €. Očakávajú sa ďalšie výzvy na podporu projektov v oblasti kultúry, vzdelávania, vedy a výskumu, divadla, hudby, tanca, výtvarného umenia a audiovizuálnej tvorby.

⁸⁵ Rozhovor s Alexandrom Mušínskym z 11. marca 2022.

⁸⁶ Pamätníky sa nachádzajú v obciach a mestách: Lutilla, Nemecka, Hanušovce nad Topľou, Slatina, Zvolen, Dubnica nad Váhom, and Valaská Belá.

osebe nemusí mať žiadaný prínos, preto by sa mal AP zamerať aj na kvalitu tohto školenia a prácu s médiami z dlhodobého hľadiska. Vytvorenie trvalých expozícií o rómskej kultúre a histórii v existujúcich múzeách považujeme za pozitívne, keďže takto by mala byť zobrazovaná rómska kultúra a história ako súčasť slovenského dedičstva.

Uznesenie vlády č. 181/2021 poverilo ministerku kultúry vypracovať „Víziu rómskej kultúry, jazyka a podpory identity“.⁸⁷ Súvisiaci špeciálny akčný plán zatiaľ nebol schválený, ale podľa Zuzany Kumanovej (bývalá štátna tajomníčka ministerstva kultúry a rómska žena, ktorá zohrávala kritickú úlohu pri pripomínaní si holokaustu Rómov na Slovensku), ktorá prebrala koordinačnú rolu pri príprave, bude obsahovať opatrenia mierené na rómsku kultúru, rómske umenie, médiá, rómsky jazyk a podporu identity. Zuzana Kumanová tiež povedala: „Veľkou výzvou je využitie peňazí z Fondu na podporu kultúry národnostných menšín. Akčný plán hovorí o posilnení konzultácie so žiadateľmi a tiež predpokladá zmenu nastavení, ale zmena je potrebná nielen pre rómsku menšinu ale aj pre iné menšiny.“⁸⁸ Myslíme si, že je pozitívne, že vláda zaviazala ministerstvo kultúry prípravou vízie pre rozvoj rómskej kultúry, jazyka a podporu identity formou samostatnej časti NRSF, pretože týmto spôsobom je možné tému rozvíjať do hĺbky. Na druhej strane sú tu však obavy, že ak tento proces nie je pod hlavičkou ÚSVRK, účasť Rómov v príprave nemusí byť zaručená. Kvalitatívny aspekt a definovanie cieľov a opatrení nemusí tak byť v súlade so skutočnými potrebami rómskej národnostnej menšiny.

⁸⁷ Uznesenie vlády SR č. 181 zo 7. apríla 2021 k Stratégii rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Resolution/19150/1>

⁸⁸ *Ibid.*

3. OČAKÁVANÁ EFEKTÍVNOSŤ

3.1. Súlad so súvisiacimi domácimi a európskymi politikami

Národná správa k napĺňaniu *Európskeho semestra z roku 2020* poukazuje na skutočnosť, že veľká časť rómskej populácie žije v chudobe, v subštandardných životných podmienkach a ich dostupnosť sociálnych a základných služieb je obmedzená chýbajúcou infraštruktúrou. Nízka miera inklúzie vo vzdelávaní tiež prispieva ku generačnej chudobe, ktorú možno pozorovať v niektorých regiónoch. Toto je hlavnou výzvou, obzvlášť pokiaľ ide o rómsku menšinu, kvôli naďalej chýbajúcim systémovým opatreniam zameraným na zlepšovanie začleňovania rómskych detí.⁸⁹ Odporúčania *Európskeho semestra 2020* pre Slovenskú republiku tiež hovoria o dlhodobom dopade na príjmy v dôsledku pandémie COVID-19 a z toho vyplývajúcich očakávaní, že narastie riziko chudoby. Ide predovšetkým o rodiny s deťmi, dlhodobo nezamestnaných a Rómov. Je potrebné zabezpečiť dostupnosť sociálnych a základných služieb (vrátane vody, kanalizácie, energií a digitálnej komunikácie) pre všetkých.⁹⁰ Rozumieme, že NRSF má ambíciu znižovať mieru chudoby medzi Rómami a zlepšovať ich životné podmienky. Rovnako veríme, že aj systémové opatrenia a zmeny v legislatíve sú potrebné, pretože nie je možné uniknúť chudobe a sociálnemu vylúčeniu prostredníctvom krátkodobých projektov. Na to sú potrebné rozsiahle reformy v oblasti vzdelávania, bývania, zdravia, či zamestnanosti.

Koherentnosť medzi politikami je v rôznych dokumentoch problematická. Praxou totiž je, že ak napríklad ministerstvo práce vytvorí strategický dokument, nemusí byť prepojený na strategický dokument ministerstva školstva. Pretože pracovné skupiny sú zložené z rôznych ľudí a v rôznych časoch. Pozitívny príklad súladu môžeme nájsť v prípade AP pre prioritnú oblasť boja s protirómskym rasizmom a podporu participácie a „Stratégiou pre boj proti radikalizácii a extrémizmu do roku 2024.“⁹¹ Dôvodom tohto súladu bola Zuzana Havírová, expertka, ktorá bola autorkou častí NRSF týkajúcich sa boja s protirómskym rasizmom, a ktorá je zároveň podpredsedníčkou Výboru pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie. Ten je zodpovedný za návrh Koncepcie boja proti radikalizácii a mal teda možnosť ovplyvniť nielen prepojenie jednotlivých tém, ale tiež nomináciu expertov do pracovných skupín tak, aby sa materiály vzájomne dopĺňali. Toto by mohlo slúžiť ako príklad pre budúcnosť v otázke ako zabezpečiť prepojenie medzi úlohami v strategických dokumentoch. Napríklad, keď sa pozeráme na „Národné priority pre rozvoj sociálnych služieb 2021-2030“, je jasné, že vôbec neodrážajú odporúčania expertov. Je tomu tak preto, lebo experti dlhodobo hovorili o potrebe posilňovať ľudí, ktorí sú závislí na poskytovaní sociálnych služieb, aby boli schopnejší rozhodovať sami za seba. A to je v protiklade k tomu, čo hovoria „Národné priority pre rozvoj sociálnych služieb 2021-2030“, ktoré presadzujú potrebu dlhodobého sprevádzania a centralizáciu podpory a informácií o príjemcoch sociálnych služieb v riešení ich ťažkých situácií. Podobne v prípade pomoci v hmotnej núdzi vidíme akútnu potrebu pre zmenu legislatívy, napríklad v súvislosti

⁸⁹ European Semester 2020: 2020 Country Report - Slovakia. Assessment of progress made in structural reforms, prevention and correction of macroeconomic imbalances and results of the in-depth reviews under the Regulation (EU) č. 1176/2011. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0524&from=EN>

⁹⁰ European Semester 2020: Commission Communication on Country Specific Recommendations. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/publications/2020-european-semester-commission-communication-country-specific-recommendations_sk

⁹¹ Schválené dňa 13.1.2021 a dostupné na: <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=vlada-schvalila-koncepciu-boja-proti-radikalizacii-a-extremizmu-do-roku-2024>. Napríklad v opatreniach súvisiacich s mainstreamovaním protirasistických postojov do občianskeho vzdelávania na školách, alebo súvisiacich so školeniami pre sociálnych pracovníkov alebo príslušníkov polície, obzvlášť starších príslušníkov komunitného vzdelávania, vo vzťahu k práci vo vylúčených skupinách a komunitách. Dôležité je tiež to, aby dokument obsahoval definíciu protirómskeho rasizmu.

s poskytovaním príspevku na bývanie, čo však nenachádzame medzi prioritami zodpovedného ministerstva.

3.2. Zodpovednosť za koordináciu a monitoring NRSF

ÚSVRK je národným kontaktným bodom pre Rómov a je tiež zodpovedným orgánom za prípravu NRSF. ÚSVRK má približne 28 zamestnancov (t. j., zamestnaných v rámci národných projektov financovaných z Európskych štrukturálnych a investičných fondov (ESIF)). ÚSVRK realizuje šesť národných projektov so 119 pozíciami (v skutočnosti sú mnohé z nich aktuálne neobsadené). Zamestnanec ÚSVRK dodáva:

„Na ÚSVRK, poradný orgán vlády a národný kontaktný bod, sa denne obracajú orgány verejnej a štátnej správy, samosprávy, neziskové organizácie, akademická obec a medzinárodné organizácie. Sme zapojení do rôznych typov aktivít: príprava verejných politík, spracovanie výstupov pre premiéru, účasť v poradných výboroch vlády, iných výboroch a pracovných skupinách alebo koordinácia v regiónoch. ÚSVRK je tiež zapojený do prípravy nového programovacieho obdobia. [...] Od ÚSVRK sú vysoké očakávania a úrad je často kritizovaný za to, že nerobí dosť. Avšak, nikto sa nepozerala na to, či má úrad dostatočné kapacity.“⁹²

Napriek relatívne veľkým zdrojom ÚSVRK sa životné podmienky Rómov v marginalizovaných chudobných lokalitách menia len veľmi pomaly. Dôvodom je, že ÚSVRK nemá výkonnú moc – nemôže napríklad zasahovať do rozhodovacích procesov miestnych či regionálnych samospráv, nemôže rozhodovať na ministerstvách, a nemôže predkladať návrhy zákonov. Pritom však všetky oblasti súvisiace s Rómami sú tomuto úradu delegované, hoci by mali byť riešené na zodpovedných ministerstvách. ÚSVRK sa tak zaoberá školstvom, bývaním, zamestnanosťou, zdravím, sociálnou a komunitnou prácou, bezpečnosťou a prevenciou kriminality, krízovými udalosťami, a v súčasnosti tiež migráciou Rómov v súvislosti s vojenským konfliktom na Ukrajine. Tento prístup nie je inkluzívny a neprispieva efektívnejšej zmene kvality života Rómov v chudobných marginalizovaných komunitách. Jurina Rusnáková si tiež myslí, že ÚSVRK by potreboval viac kompetencií. Dopĺňa:

„Napriek expertíze a mnohým rokom continuity, počas ktorých úrad analyzuje a navrhuje riešenia problémov, je hlas úradu relatívne slabý a závisí od politickej reprezentácie, aby rozhodla, či a do akej miery budú načúvať. Kľúčové rozhodnutia sa robia mimo ÚSVRK.“⁹³

3.3. Kvalita plánu

Implementácia AP je plánovaná na roky 2022 až 2024 a boli tiež definované výročné míľniky pre implementáciu aktivít, pričom niektoré aktivity majú byť uskutočnené jednorazovým spôsobom a iné sú plánované na ročnej báze. Časová os a termíny sú realistické, ak budú procesy realizované podľa plánu. Niektoré aktivity nemajú výročné míľniky, ako napríklad školenie pre štátnych úradníkov v jazykových kompetenciách zamerané na zlepšenie vybavenosti v jazykoch národnostných menšín, vrátane zvládnutia rómskeho jazyka. S takýmito aktivitami prichádza skutočná obava, či budú aktivity naplánované a či nebudú skôr presúvané do ďalších rokov, čo nepovažujeme za dobré riešenie. NRSF a AP neidentifikujú riziká pre ich úspech, čo považujeme za nedostatok plánu. Ak by riziká spojené s úspešnou implementáciou aktivít boli zohľadnené, dalo by sa prípadnému zlyhaniu celého plánu predísť. Napríklad, ak by NRSF obsahoval termíny pre zhotovenie výskumných analýz, relevantné ministerstvá by mohli lepšie plánovať ich implementáciu. Takmer všetci respondenti súhlasili, že najväčším rizikom úspešnej implementácie AP je ochota implementovať určené aktivity. Erika Godlová, knihovnička a prekladateľka z/do

⁹² Rozhovor so zamestnancom ÚSVRK zo 16. marca 2022.

⁹³ Rozhovor s Jurinou Rusnákovou z 30. marca 2022.

rómčiny, hovorila, že ak nastane súbeh vhodných okolností, ktoré sa vzájomne nevylučujú (ako napríklad politická vôľa a kvalifikovaní ľudia v teréne), a je k dispozícii dostatočné financovanie, ktoré bude efektívne využité, môže dôjsť k zlepšeniu životných podmienok Rómov.⁹⁴ Roman Eštočák, projektový manažér MVO Romad, vyjadril obavy, že miestne samosprávy, ktoré sú pre mnohé aktivity kľúčovými hráčmi, nebudú chcieť realizovať opatrenia a NRSF ich nezaväzuje k čerpaniu fondov EÚ.⁹⁵ Z nášho hľadiska mohli NRSF a akčné plány byť ambicióznejšie a viac zamerané na systémové zmeny.

3.4. Financovanie

Financovanie aktivít v AP je plánované z viacerých zdrojov: štátny rozpočet, fondy EÚ, granty EHP a Nórska, Plán obnovy a odolnosti. Ten je napríklad spomínaný ako zdroj financovania inkluzívnych škôlok, ktoré môžu poskytovať predprimárne vzdelávanie deťom v MRK. Obávame sa, že výstavba škôlok v prostredí MRK bude prehlbovať segregáciu vo vzdelávaní, keďže tieto škôlky budú navštevované len rómskymi deťmi. Je tu aj reálne riziko, že aktivity, pri ktorých je uvedené financovanie zo štátneho rozpočtu no bez konkrétnych súm, nakoniec nebudú realizované pre nedostatok zdrojov. Z nášho pohľadu sú niektoré aktivity podfinancované. Napríklad príprava analýzy školských učebníc, ktoré by mali obsahovať informácie o rómskej menšine, by mala byť financovaná v celkovej výške 3 000 €. Podrobná kvalitatívna analýza učebníc dejepisu, geografie, občianskej náuky či etiky bude vyžadovať zapojenie niekoľkých výskumníkov a určená suma nemôže pokryť ich mzdové náklady. Pri niektorých aktivitách je uvedené, že nebudú mať dopad na štátny rozpočet, pretože napríklad v oblasti školstva ide o legislatívne úpravy.

Ďalším problémom, ktorý sa občas objavoval v poslednom období, je otázka financovania v prechodnom období medzi dvomi projektami. „Čo sa týka financovania, vidíme riziko v závislosti na externom financovaní z fondov EÚ. Bude potrebné zabezpečiť, že ak nepríde financovanie na nový projekt, pokračovanie aktivít bude zabezpečené z prostriedkov štátneho rozpočtu,“ hovorí úradník Inštitútu sociálnej politiky.⁹⁶

Väčšina financií na realizáciu NRSF bude pochádzať z ESIF. Ako vysvetlil jeden zo zamestnancov ÚSVRK:

„Existuje plán mať sprostredkovateľský orgán priamo pod úradom pre špecifickú prioritu Aktívne začleňovanie rómskych komunit, kde bolo vyčlenených 170 miliónov € (ESF) a 99 miliónov € (ERDF). ÚSVRK bude tiež zodpovedať za implementáciu väčšiny týchto zdrojov. Samozrejme si vie ÚSVRK predstaviť, že alokácie by mohli byť väčšie a tak pokryť väčšie množstvo lokalít. Ak zväžíme alokácie zo štátneho rozpočtu v AP 2022-2024, je možné povedať, že štát nie je dostatočne proaktívny. To však neznamená, že je úplne neaktívny.“⁹⁷

NRSF by mala obsahovať pokračujúce financovanie pre projekty a aktivity tak, aby implementujúce organizácie a prijímatelia pomoci mali istotu, že sa nebudú opakovať problémy z minulosti.⁹⁸

3.5. Monitoring a evaluácia

Monitorovacie správy internej evaluácie ÚSVRK za jednotlivé obdobia vykazovali, že vysoká miera navrhovaných aktivít bola formálne napĺňaná. Považujeme však za podstatné, že z bližšieho pohľadu ich implementácia a následný dopad výrazne nemenili

⁹⁴ Rozhovor s Erikou Godlovou z 15. marca 2022.

⁹⁵ Rozhovor s Romanom Eštočákom z 15. marca 2022.

⁹⁶ Úradník z Inštitútu sociálnej politiky, písomná odpoveď zaslaná 15. marca 2022.

⁹⁷ Rozhovor so zamestnancami ÚSVRK zo 16. marca 2022.

⁹⁸ Viac informácií: <https://www.teraz.sk/slovensko/mensiny-na-mops-bude-zamerana-nova-v/543007-clanok.html>

celkovú kritickú situáciu v MRK. Zároveň platí, že zo siedmich odporúčaní, ktoré formulovali autori predchádzajúcej externej evaluácie, tri neboli implementované ani po piatich rokoch. Mnohé z vybraných indikátorov naďalej nemali súvis s deklarovanou logikou intervencie, dáta k mnohým indikátorom neboli dostupné, a intervencie nastavené alebo čiastočne implementované pre jednotlivé tematické oblasti naďalej v mnohých prípadoch pokračovali v prístupe k tým istým problémom paralelne, rôznymi a niekedy protichodnými spôsobmi.⁹⁹ Významne by k rozvoju NRSF prispelo, ak by navrhovatelia mali k dispozícii externú evaluáciu NRIS. Z procedurálnych dôvodov to však nebolo možné, keďže druhá fáza evaluácie NRIS sa uskutočnila v rokoch 2019-2020 a report bol verejne dostupný až na konci marca 2022.

Niekoľké z prioritných oblastí NRSF obsahujú aj návod pre výpočet hodnôt indikátorov NRSF. Je tu 28 indikátorov spojených s globálnymi cieľmi a 114 indikátorov napojených na čiastkové ciele pre prioritné oblasti. Boli definované participatívnym spôsobom v procese prípravy NRSF a schválené vládou v apríli 2021. Súbor dát pre každý indikátor obsahuje: jednotku merania, základnú hodnotu, zdroj dát, definíciu a metodológiu výpočtu, cieľové hodnoty a orgán zodpovedný za zber dát súvisiacich s indikátorom. Výpočet základných hodnôt indikátora je postavený na existujúcich dátach z databáz ministerstiev a ich podriadených organizácií ako aj zo špecializovaných výberových prieskumov a výskumov (EU SILC MRK 2020, Atlas rómskych komunit 2019) alebo interných prieskumov a rozhovorov ÚSVRK. Tie cieľové hodnoty, ktoré nemožno definovať kvôli absencii spoľahlivých dát pre výpočet základnej hodnoty, alebo kvôli absencii špecifických plánovaných opatrení, ktoré by mali dopad na dosiahnutie ich cieľových hodnôt, budú revidované v rámci prípravy akčných plánov na ďalšie obdobie.¹⁰⁰ Zamestnanec ÚSVRK doplnil: „Indikátory pre čiastkové ciele boli dohodnuté v rámci NRSF, takže rok predtým (pozn. 2021) než boli spracované AP. Nemyslím si, že sú indikátory irelevantné.“¹⁰¹

Súhlasíme, že indikátory sú relevantné, ale navrhujeme viac kvalitatívnych indikátorov, ktoré by boli vhodnejšie. Napríklad v aktivite, ktorej cieľom je zvýšiť kvalitu realizácie stredoškolského vzdelávania za účelom zvýšenia počtu vzdelávacích inštitúcií a počtu absolventov, by bolo vhodné kvantitatívne indikátory doplniť kvalitatívnou evaluáciou, keďže by malo ísť naozaj o zlepšenie realizácie na tomto stupni vzdelávania. Kombinácia kvantitatívnych a kvalitatívnych indikátorov by bola prospešná v evaluácii jednotlivých aktivít, keďže by tak poskytli realistickejší obraz dopadu implementácie aktivít na život cieľovej skupiny, keďže primárnym cieľom je zlepšovanie kvality života.

Za účelom uskutočnenia systematickej evaluácie a monitoringu NRSF bol na ÚSVRK vytvorený analytický útvar, ale ten potrebuje posilnenie čo do počtu zamestnancov, ak berieme do úvahy kvalitatívnu evaluáciu. Aktivity útvaru sú aktuálne zamerané na zber a analýzu dát potrebných pre implementáciu národných politík, ktoré podporujú integráciu Rómov. V minulosti bol taký útvar udržiavaný prostredníctvom národného projektu z prostriedkov ESF a podobný model sa predpokladá aj pre toto obdobie.

3.6. Hodnotenie očakávanej efektívnosti a udržateľnosti

Väčšina respondentov sa vyjadrila, že ak by všetky aktivity navrhnuté v akčných plánoch boli implementované a ak by sa naplnili cieľové hodnoty indikátorov NRSF, došlo by aj k naplneniu stanovených cieľov. To by viedlo k zlepšeniu celkovej situácie nielen pre ľudí žijúcich v marginalizovanom prostredí, ale aj pre tých žijúcich medzi majoritným obyvateľstvom a nakoniec aj pre celú populáciu. Pre oblasť školstva, bývania, zamestnania a zdravia je väčšina opatrení a aktivít zameraná na zlepšovanie kvality života obyvateľov

⁹⁹ Vlado Rafael et al, *Externé hodnotenie implementácie Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020* (Bratislava: Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK, 2021) s. 117.

¹⁰⁰ Metodologický dokument pre výpočet hodnôt indikátorov ku Stratégii pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030. Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity, 2022.

¹⁰¹ Rozhovor so zamestnancami ÚSVRK z 16. marca 2022.

MRK, ktorých životný štandard je však výrazne nižší v porovnaní s väčšinou populáciou. Riziko chudoby u Rómov v MRK na Slovensku je približne 87% v porovnaní s 13% pre všeobecnú populáciu.¹⁰²

Tento rozdiel je veľmi výrazný a je legitímne povedať, že výraznú zmenu nemožno očakávať v nasledujúcich desiatich rokoch, a že za toto obdobie sa nestane riziko chudoby porovnateľným s všeobecnou populáciou. Avšak ak všetky ciele NRSF budú naplnené, možno očakávať, že životné podmienky obzvlášť tých žijúcich v marginalizovanom chudobnom prostredí by sa mali zlepšiť. Výzvou však nie je len zlepšenie súčasných podmienok v MRK ale aj zachytenie vývoja v budúcnosti.

„Snažíme sa pracovať s ľuďmi, ktorí žijú v tak neskutočnom znevýhodnení, a máme ambíciu zvýšiť životný štandard týchto ľudí na úroveň majority. Ale keď berieme do úvahy, ako sa spoločnosť vyvíja, či už je to napríklad digitalizácia, potreby pracovného trhu, vzdelanie, mám pocit, že akékoľvek kroky pre zrovnanie rozdielov medzi ľuďmi budú vždy desať krokov pozadu. [...] Nemáme potrebné opatrenia, chýba nám záujem štátu, ale tiež majority zdvihnúť životné podmienky Rómov na úroveň hlavného prúdu. [...] Z môjho pohľadu ciele NRSF vôbec dostatočne neodrážajú slovenskú alebo európsku spoločnosť [z perspektívy ďalších desiatich rokov]. To je dôvod, prečo ciele a míľniky v NRSF by mali nielen riešiť 'dobehtnutie' majority, ale mieriť aj na to, kde bude majorita v roku 2024, 2027 alebo 2030.“¹⁰³

Definovanie akýchkoľvek verejných politík je úzko spojené s politickou reprezentáciou a politickou vôľou realizovať opatrenia, ktoré boli načrtnuté v inom volebnom období, inými politickými stranami. Obzvlášť dôležitá je miestna úroveň. Viacerí z našich respondentov sa zhodli, že miestna úroveň je najdôležitejšia pre úspešnú implementáciu verejných politík. Miestne samosprávy sú kľúčovými hráčmi v zmenách životných podmienok obyvateľov vylúčených lokalít. Nastavenie agendy zmeny vyžaduje dlhodobú a systematickú činnosť, ktorá môže byť ohrozená v prípade zmeny vedenia samosprávy alebo v prípade nepriaznivých okolností (finančná situácia samosprávy, ľudské zdroje, a pod.). Skutočnosť, že sa samosprávy s marginalizovanými rómskymi komunitami v subštandardných životných podmienkach na ich území nezapájajú do projektov, ktoré by túto situáciu zmenili, musí byť riešená centrálnou. Jedným z riešení by bolo zavedenie podmienky pre samosprávy, ktoré majú na svojom území marginalizované rómske komunity, aby mohli čerpať fondy z prostriedkov EÚ a štátneho rozpočtu na rôzne projekty len vtedy, ak implementujú projekty na zlepšenie životných podmienok tých žijúcich v MRK.

Isté obavy o realizáciu NRSF nachádzame aj na strane tých s rozhodovacou právomocou. Bývalý vysokopostavený úradník:

„Na Slovensku sme veľmi dobrí v plánovaní verejných politík, vieme nastaviť indikátory a pripraviť akčné plány. Problém je s implementáciou. NRSF je založená na realite, nie je príliš ambicióznou ani nedostatočne ambicióznou, je tak akurát. Musíme len zabezpečiť, aby boli realizované jednotlivé opatrenia.“¹⁰⁴

Politická reprezentácia je tiež napojená na dlhodobú kontinuitu, ktorá je zásadná pri definovaní zmien a implementácii systémových riešení. Tu možno vidieť aj isté ohrozenie, ak nastane zmena v zostavení parlamentnej väčšiny alebo zložení politických strán. A to obzvlášť, ak bude vládna koalícia pozostávať z politických strán, ktoré nezastávajú

¹⁰² Martin Kahanec et al., *The social and employment situation of Roma communities in Slovakia*. (Luxembourg: Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, European Parliament, 2020). Dostupné na: [https://www.europarl.europa.eu/ReqData/etudes/STUD/2020/648778/IPOL_STU\(2020\)648778_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/ReqData/etudes/STUD/2020/648778/IPOL_STU(2020)648778_EN.pdf)

¹⁰³ Rozhovor so zamestnancami ÚSVRK zo 16. marca 2022.

¹⁰⁴ Pracovník Inštitútu sociálnej politiky, písomná odpoveď na otázky z 15. marca 2022.

demokratické hodnoty (napr. fašistické strany ako Republika, Ľudová strana Naše Slovensko). Tieto nedemokratické strany by mohli vytvárať novú politickú silu, ktorá nebude chcieť naplňovať záväzky predchádzajúcich vlád a predovšetkým bude zastávať silné protirómske postoje.

4. SÚLAD SO STRATEGICKÝM RÁMCOM EÚ PRE RÓMOV

4.1. Zohľadnenie rôznorodosti medzi Rómami

Indikátory definované v cieľoch alebo čiastkových cieľoch pre jednotlivé oblasti ukazujú, že opatrenia a aktivity mieria na rôzne skupiny ako napríklad deti, mládež, ženy, mužov, či seniorov. Avšak, komunita LGBTI+ nie je špecificky uvedená v žiadnom z týchto opatrení. Rómovia a Rómky, ktorí sú zároveň LGBTI+ sú potenciálne implicitne zaradení do niektorých oblastí – napríklad AP pre prioritnú oblasť potláčania protirómskeho rasizmu a podpora participácie obsahuje úlohu pre ministerstvo spravodlivosti a Slovenské národné centrum pre ľudské práva, aby spracovali analýzu rizík nepriamej a viacnásobnej diskriminácie so zameraním na práva žien a iných ohrozených skupín. Nie je však zaručené, že LGBTI+ komunita bude zaradená medzi tieto ohrozené skupiny.

NRSF tiež neobsahuje zameranie na olašských Rómov,¹⁰⁵ ktorí žijú predovšetkým v okolí Nitry. V tejto komunite pretrváva nepriaznivý trend ohľadom vzdelávania rómskych dievčat, ktoré dokončujú len desať rokov povinnej školskej dochádzky a nepokračujú v ďalšom vzdelávaní.¹⁰⁶

4.2. Kombinovanie mainstreamových a cielených prístupov

S ohľadom na bariéry identifikované v rôznych výskumných štúdiách,¹⁰⁷ NRSF sa snaží riešiť bariéry vo vzdelávaní, bývaní, zamestnaní a zdraví. Hlavnou výzvou však zostáva, ako implementovať opatrenia a prístupy pri zväžení, že chceme predchádzať vytváraniu paralelných štruktúr a nástrojov vedúcich k ďalšiemu vylúčeniu. V oblasti vzdelávania napríklad vnímame potrebu vytvoriť prierezovú stratégiu pre starostlivosť v ranom detstve pre deti z MRK. Lenže takáto stratégia by mala byť pripravená pre všetky deti.

Ministerstvo školstva oznámilo grantovú schému na podporu poskytovania služieb ranej starostlivosti a včasnej intervencie pre deti vo veku 0 až 6 rokov z prostredia MRK. Táto grantová schéma bude otvorená mimovládny a iným organizáciám. Grantová schéma bola oznámená na základe implementácie Plánu obnovy a odolnosti v alokovanej výške na roky 2022-2026 vo výške 6 131 132 €. Chápeme potrebu podporiť rozvoj kognitívnych a motorických zručností detí, rovnako aj zapojenie rodičov do vzdelávacieho procesu, obávame sa však, že tento prístup môže prispievať k vylúčeniu rómskych detí zo vzdelávania v zmysle opisu z kapitoly 2.2.

Veríme, že v oblasti začleňovania Rómov by Slovenská republika mala realizovať reformné zmeny, ktoré by mali dopady na viaceré skupiny zároveň. Takýto prístup by tiež napomáhal eliminácii negatívneho naratívu o tom, ako sa opatrenia vytvárajú len pre Rómov.

4.3. Využitie nástrojov odporúčaných Radou EÚ

NRSF a príslušné AP majú ambíciu zmeniť životné podmienky najchudobnejších Rómov v marginalizovaných lokalitách nadobro a zároveň zabezpečiť participáciu Rómov na

¹⁰⁵ Olašskí Rómovia sú samostatnou sub-etnickou skupinou charakteristickou, okrem iného, aj uchovávaním tradičných noriem, špecifických spôsobov správania a sústavou unikátnych zvykov, ktoré sú v ich komunite udržiavané do súčasnosti. Udržali niekoľko foriem a prejavov tradičnej rómskej kultúry v jazyku, rodinných vzťahoch alebo slávnostných obradoch.

¹⁰⁶ Ivana Šusterová, Život olašských žien (Bratislava: VEDA, 2015). Dostupné na: https://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/publikacie/kniznica/susterova_zivot_olasskych_zien_.pdf

¹⁰⁷ Napríklad: RECI+: Správa o začleňovaní Rómov do vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve. (UNICEF, 2017); Jarmila Lajčáková at el, Riešenie nezamestnanosti Rómov, (Bratislava: CVEK, 2017); Erik Šatara, Zuzana Havírová, Lýdia Gabčová, Vybrané aspekty rozhodovania sa Rómov z marginalizovaných komunit o práci a pracovnej mobilite (Bratislava: SAV, 2021); Daniel Škobla a Richard Filčák, Bariéry v prístupe k pitnej vode ako aspekt sociálneho vylúčenia rómskej populácie, (Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, Prognostický ústav SAV, 2014).

všetkých úrovniach verejného života. Autori NRSF a AP využili odporúčania Rady Európskej únie z 12. marca 2021, čo možno vidieť v jednotlivých opatreniach.

Napríklad v oblasti nediskriminácie, potlačania protirómskeho rasizmu a podpora participácie NRSF zahŕňa relevantné vyššie aj čiastkové ciele. V skutočnosti je to prvý raz, čo bol vytvorený AP pre potlačanie protirómskeho rasizmu a podporu participácie, čo možno považovať za veľmi pozitívne a tento trend by mal nasledovať aj v ďalšom období. AP v tejto prioritnej oblasti nastavil niekoľko aktivít, ktoré nasledujú odporúčania Rady Európskej únie z roku 2021 v oblasti rovnosti, inklúzie a participácie Rómov.

5. ĎALŠIE ZISTENIA

V tejto sekcii by sme chceli poukázať na ideologické vplyvy pri príprave NRSF a ich potenciálne otázky dopad na úspešnú integráciu Rómov do spoločnosti.

V súlade s medzirezortným pripomienkovým konaním, ktoré je povinnou súčasťou legislatívneho procesu a schvaľovania vládnych dokumentov, bolo možné zaslať pripomienky k návrhu NRSF. Okrem relevantných ministerstiev, profesionálnych inštitúcií a organizácií a verejnosti sa do pripomienkového konania zapája aj Konferencia biskupov Slovenska (KBS). Jedna z ich pripomienok sa týkala učňovského študijného odboru pod názvom *praktická žena*. Ten bol už dlhšie považovaný za neefektívny, podporujúci stereotypy a stigmatizujúci.¹⁰⁸ Ich návrh zahŕňa vymazanie vety, ktorá hovorí:

„Učebný odbor praktická žena svojím zameraním, cieľmi a získaním kľúčových kompetencií naplňa teórie tradičnej rodovej úlohy ženy a posilňuje stereotypy voči ženám z MRK, ktoré sa nevedia starať o rodinu, vychovávať deti a hospodáriť s peniazmi, čo je v rozpore s politikou EÚ v oblasti rodovej rovnosti, ku uplatňovaniu ktorej sa SR zaviazala.“

Svoj návrh odôvodnili nasledovne:

„Tento odsek poukazuje na nízku odbornosť vyučovania, čo však so samotným odborom "praktická žena" a jeho obsahom nesúvisí. Odbor "praktická žena" zahŕňa aj postupy pri poskytovaní ovládania písomnej komunikácie, oznamovacieho odborného prejavu v slovenskom jazyku, základy etiky, spoločenského správania, matematiky nevyhnutnej pre výkon povolania, rýchlej zdravotnej pomoci, zásady pestovania rastlín, chovu drobných zvierat a pod., ktoré sú všeobecným vzdelaním pre celú spoločnosť. Práve naopak, mali by sa rozšíriť o odbory ako „praktický muž" alebo „prakticky vedená domácnosť", kde by sa aj muži a ženy učili vedeniu domácnosti, starostlivosti o zvieratá, pestovanie rastlín atď. a učil mužov praktickým zručnostiam tak, aby participovali na chode i manažmente domácnosti rovnomerne so ženami, vo vzájomnej spolupráci a v dohode odhliadnuc od stereotypov a zohľadňujúc špecifiká každej rodiny a každej osobnosti. Na odbore praktická žena nie je nič, čo by bolo v rozpore s politikami EÚ, práve naopak, dáva absolventom základy zo všeobecno-vzdelávacích predmetov s odbornými teoretickými vedomosťami i praktickými spôsobilosťami tak, že je schopný vykonávať samostatnú činnosť v poľnohospodárstve v oblasti textilného priemyslu a v oblasti rodinného života.“

Cieľom učňovského stredoškolského vzdelania je získať zručnosti, ktoré možno uplatniť na trhu práce, kde následne za svoju činnosť môže človek získať finančné ohodnotenie. Nie je tomu tak napríklad v prípade „praktickej ženy“, keďže zamestnateľnosť absolventiek tohto učňovského vzdelania na trhu práce je minimálna.¹⁰⁹

Ďalšou z pripomienok spomínanej inštitúcie bolo zahrnutie duchovnej starostlivosti o Rómov prostredníctvom činnosti registrovaných a náboženských spoločností. Respondenti

¹⁰⁸ Pozri: Zuzana Balážová, *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách: Cesta k začleneniu alebo vylúčeniu rómskej mládeže?* (Bratislava: CVEK, 2015), dostupné na: <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2015/11/Elokovane-pracoviska-final-1.pdf>, alebo: Tomáš Hellebrandt, 2020. *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením. Záverečná správa* (Bratislava: UHP, IVP, ISP, 2020), p. 39, dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/analyticke-centrum/analyticke-komentare/reviziavydavkovnaohrozeneskupinyzsverziafinal3.pdf>

¹⁰⁹ Inštitút zamestnanosti, *Koncepčný materiál: Uplatnenie absolventov vybraného učebného odboru na trhu práce – praktická žena je nepraktická*, (Bratislava: IZ, 2019). Dostupné na: <https://www.iz.sk/download-files/sk/evs/prakticka-zena-je-neprakticka.pdf>

opierali svoje pripomienky o štúdiu Podolinskej a Hrustiča. Tí však vo svojej štúdii hovoria, že práve podpora registrovaných cirkví v Slovenskej republike je jasným prejavom vylučujúceho modelu, keďže štát podporuje a dáva prednosť len niektorým náboženstvám, čo sa ukázalo vo výskume ako irelevantné, pokiaľ ide o efektívnosť sociálnej inklúzie Rómov. Náboženský diskurz by sa mal vyhýbať prísne exkluzívnym modelom pastoračnej práce a radšej zdôrazňovať inkluzívnosť. V praxi sa to týka vzájomnej tolerancie a rešpektu a dôrazu na rôznorodosť v teologických tradíciách, čo výrazne pomáha predchádzať konfliktom. Tiež hovoria o tom, že na lokálnej úrovni by sa komunity mali pokúsiť o podporu vzdelávania a šírenia informácií smerom k majorite.¹¹⁰

Napriek tomu, že väčšina pripomienok KBS nebola prijatá do NRSF, považujeme za dôležité upriamiť pozornosť na ich potenciálne negatívny dopad na proces integrácie Rómov.

¹¹⁰ Tatiana Podolinská, Tomáš Hrustič. *Boh medzi bariérami/Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*, s. 117, (Bratislava: SAV, 2010).

ZÁVERY A ODPORÚČANIA

NRSF spolu s AP vytvára podmienky pre zlepšovanie kvality života ľudí z chudobných marginalizovaných komunit. Niektoré aktivity sú menej ambiciózne a toto možno prisudzovať napríklad rigidite na ministerstvách alebo ambícii začať implementáciu NRSF aktivitami, ktoré budú ľahšie zvládnuteľné.

Významným faktorom je, že NRSF bola schválená na začiatku roka 2021 a AP začiatkom roka 2022. To znamená, že prišlo k strate takmer roka v skutočnej príprave dokumentov a súčasné vládne zoskupenie tak má len menej než tri roky na dokončenie aktivít v AP definovaných.

Problémy však môžu vzniknúť počas implementácie jednotlivých aktivít a to z rôznych dôvodov. Jeden z nich je, že chýba definícia priameho zapojenia miestnych samospráv, čo možno považovať za slabú stránku a v konečnom dôsledku môže ísť o kľúčový faktor, ktorý významne ovplyvní implementáciu aktivít. Ďalším dôvodom je politická vôľa implementovať aktivity. Je teda dôležité udržiavať kontinuitu počas celej dĺžky procesu a zaviazat sa politicky k rôznym globálnym cieľom. Malo by byť tiež zdôraznené, že MVO nemôžu nahradiť štát a jeho úrady, pokiaľ ide o zlepšovanie životných podmienok a postavenia Rómov v spoločnosti. Aby sa tak stalo, je potrebné uskutočniť systematické a komplexné zmeny.

NRSF by mala rámcovať tému začleňovania a participácie Rómov takým spôsobom, ktorý vytvára priestor pre ďalšiu tvorbu verejných politík. V tomto duchu navrhujeme nasledovné odporúčania:

Odporúčania národným inštitúciám

1. Prijatť Memorandum o záväzku vlády Slovenskej republiky a miestnych samospráv k implementácii NRSF pre efektívne čerpanie fondov vyčlenených pre špecifické aktivity a k dodržiavaniu princípov demokracie v súvislosti so začleňovaním rómskych občanov.
2. Prijatť záväzok vlády Slovenskej republiky k príprave akčných plánov: tento proces bude otvorený, participatívny a bude zahŕňať čo najväčší možný počet expertov z rómskej národnostnej menšiny.
3. Prijatť zákon definujúci podmienku, že ak samosprávy chcú čerpať prostriedky z fondov EÚ a dotácie zo štátneho rozpočtu, a majú zároveň na svojom území vylúčenú rómsku komunitu, musia sa zúčastniť projektov pre podporu efektívnej inklúzie Rómov. V opačnom prípade nebudú schopní prosperovať zo žiadnych štátnych dotácií alebo fondov EÚ.
4. Na pomoc s prípravou národných projektov vytvoriť pracovnú skupinu, v ktorej budú výrazné zastúpenie mať samosprávy, MVO a Rómovia.
5. Revidovať rezortné stratégie tak, aby nastal ich súlad s cieľmi NRSF.
6. Naplánovať a následne implementovať dlhodobé reformy a opatrenia, ktoré sú previazané naprieč prioritnými oblasťami (školsťvo, bývanie, zamestnanie, zdravie, antidiskriminácia), aby sa tak zabezpečil viditeľný dopad týchto reforiem na zlepšenie života ľudí v marginalizovaných oblastiach a generáčnej chudobe.
7. Ministerstvá by mali zapojiť do svojich pracovných skupín Rómov, ktorí sú odborníkmi vo svojich oblastiach.

Odporúčania európskym inštitúciám

8. Podniknúť právne kroky voči členským štátom EÚ, ak porušia smernice únie s **dopadom** na Rómov, najmä Smernicu o rasovej rovnosti a iné.

9. Zaradiť medzi podmienky pre využívanie fondov EÚ princíp, že ak je v lokalite marginalizovaná rómska komunita, príslušná samospráva sa musí tiež uchádzať o fondy na podporu začleňovania Rómov.

Odporúčanie občianskej spoločnosti

10. Vytvoriť siete rómskych expertov a expertiek pre zapojenie do tvorby verejných politík.

ZDROJE

Knihy, vedecké články, analýzy

Balážová, Zuzana, *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách. Cesta k začleneniu alebo vylúčeniu rómskej mládeže?* (Bratislava, CVEK: 2015).

Bednarik, Michaela et al., *Enhancing the social integration of Roma in Slovak Republic*. OECD Economics Department Working Papers, No. 1551. (Paris: OECD Publishing, 2019). Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/197eb309-en.pdf?expires=1649673036&id=id&accname=quest&checksum=FDB60AD1E677395F2DC26483665782D4>

Belák, Andrej, *Úrovne podmienok pre zdravie a zdravotné potreby vo vylúčených rómskych osídleniach na Slovensku* (Košice: Univerzita P.J. Šafárika, Zdravé regióny, 2020)

Ferro, Amana, *Roma access to adequate minimum income schemes in Bulgaria, the Czech republic, Hungary, Romania and Slovakia*. (Brussels: ERGO network, 2021). Dostupné na: <https://ergonetwork.org/wp-content/uploads/2021/11/ERGO-Network-Roma-access-to-adequate-minimum-income-schemes-Synthesis-Report-Case-Studies-2021-FINAL-LAID-OUT.pdf>

FRA, *Druhá štúdia Európskej únie o menšinách: Vybrané zistenia o Rómoch*. (Luxembourg: Úrad pre publikácie Európskej únie, 2016). Dostupné na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_sk.pdf

Grauzelová, Tatiana, Markovič, Filip, *Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách. Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC MRK 2018* (Bratislava: USVRK SR, 2018)

Hellebrant, Tomáš, *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením. Záverečná správa*. (Bratislava: UHP, IVP, ISP, 2020). Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/analyticke-centrum/analyticke-komentare/reviziavydavkovnaohrozeneskupinyzsverziafinal3.pdf>

Inštitút zamestnanosti, *Koncepčný materiál: Uplatnenie absolventov vybraného učebného odboru na trhu práce – praktická žena je nepraktická* (Bratislava: IZ, 2019). Dostupné na: <https://www.iz.sk/download-files/sk/evs/prakticka-zena-je-neprakticka.pdf>

Kahanec, Martin et al., *The social and employment situation of Roma communities in Slovakia*. (Luxembourg: Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, European Parliament, 2020),

Kováčová, Lucia, *Postavenie rómskych žien na slovenskom trhu práce*. (Bratislava: Človek v ohrození, 2020)

Machlica, Gabriel et al., *Bez práce nie sú koláče*. (Bratislava: Inštitút finančnej politiky, 2014). Dostupné na: https://www.mfsr.sk/files/archiv/priloha-stranky/4895_/27/2014_16_Trh_prace.pdf

Podolinská, Tatiana, Hrustič, Tomáš, *Boh medzi bariérami/Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou* (Bratislava: SAV, 2010)

Rafael, Vlado et al., *Externé hodnotenie implementácie Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020* (Bratislava: Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK, 2021)

Riečanská, Eva, *Context Report Slovakia. Developments in relation to Minimum Income Schemes* (Berlin: EMIN, 2017)

Šatara Erik et al., *Job search-information on possibilities of job application in the environment of marginalized Roma communities in Slovakia* (Zagreb: 63rd International Scientific Conference on Economic and Social Development, 2020). Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/359135549_JOB_SEARCH_-_INFORMATION_ON_POSSIBILITIES_OF_JOB_APPLICATION_IN_THE_ENVIRONMENT_OF_MARGINALIZED_ROMA_COMMUNITIES_IN_SLOVAKIA

Šusterová, Ivana, *Život olašských žien* (Bratislava: VEDA, 2015), Dostupné na: https://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/publikacie/kniznica/susterova_zivot_olasnych_zien.pdf

Vlačuha, Róbert, Kováčová, Yvona, *EU SILC 2020. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia* (Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2021)

Politické dokumenty

Akčné plány na roky 2022-2024, Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Dostupné na: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/strategie/strategia-pre-rovnost-inkluziu-a-participaciju-romov-do-roku-2030/?csrt=17844368866490260916>

Hodnotenie a monitorovanie Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Apríl, 2021. Dostupné na: https://romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/hodnotenie_a_monitorovanie_strategie_2030_metodicky_dokument.pdf?csrt=736875906527241441

Metodický dokument k výpočtu hodnôt indikátorov Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.

Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2021-2030. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Bratislava, 2021.

Programové vyhlásenie Vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2020-2024. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/24756/1>

Riadiaca pracovná skupina poradnej komisie splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, príloha č. 1 k Stratégii rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Dostupné na: <https://romovia.vlada.gov.sk/strategie/strategia-pre-rovnost-inkluziu-a-participaciju-romov-do-roku-2030/?csrt=736875906527241441>

Správa o výsledku kontroly: Komunitné centrá (Bratislava: NKU, 2020). Dostupné na: https://www.nku.gov.sk/documents/10157/1407476/Sprava_Komunitne+centra_final.pdf/1d2a0222-bfb1-453b-8e7d-d7bb033edc1b

Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Dostupné na: <https://romovia.vlada.gov.sk/strategie/strategia-pre-rovnost-inkluziu-a-participaciju-romov-do-roku-2030/?csrt=736875906527241441>

Štatút Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny. Dostupné na: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/7237_statut-vyboru-pre-narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny.pdf

Uznesenie Vlády SR č. 181 zo 7. apríla 2021 k Stratégii rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Resolution/19150/1>

Vízia a stratégia rozvoja Slovenska do roku 2030, Úrad podpredsedu Vlády SR pre investície a informatizáciu. Dostupné na: <https://www.mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2019/06/03-Vizia-a-strategia-2019-06-18.docx>

Zákony

Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a zmene a doplnení niektorých zákonov,

Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

Zoznam rozhovorov

Aladar Bari, starosta obce Radnovce, rozhovor 7. marca 2022

Alexander Mušíka, kultúrny antropológ, rozhovor 11. marca 2022

Andrej Belák, antropológ (ÚESA SAS) a expert na verejné zdravotníctvo v organizácii Zdravé regióny, online rozhovor 21. marca 2022

Dagmar Litterová, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, rozhovor 21. marca 2022

Erika Godlová, knihovníčka a prekladateľka, rozhovor 15. marca 2022

Janette Knapková, Adrián Berky, Komunitné centrum menších, 17. marca 2022

Jurina Rusnáková, riaditeľka Ústavu romologických štúdií, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, písomná odpoveď 30. marca 2022

Marcel Šaña, starosta mestskej časti Luník 9, Košice, rozhovor 16. marca 2022

Maryša Oláhová, Únia rómskych materských centier, rozhovor 18. marca 2022

Odborný referent, Úrad verejného zdravotníctva, písomná odpoveď 11. marca 2022

Patrícia Maškúliková, riaditeľka odboru politiky trhu práce, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, písomná odpoveď 21. marca 2022

Rastislav Popuša, starosta obce Ostrovany, rozhovor 22. marca 2022

Roman Estočák, projektorý manažér, rozhovor 15. marca 2022

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, rozhovor 16. marca 2022

Štefan Ivanco, programový koordinátor, Poradňa pre občianske a ľudské práva, rozhovor 23. marca 2022

Tatiana Hrustič, riaditeľka, Zdravé regióny, online rozhovor 21. marca 2022

Tatiana Tóthová, OZ Centrum vzdelávania a odbornej pomoci, rozhovor 18. marca 2022

úradník, Inštitút sociálnej politiky, písomná odpoveď 15. marca 2022

Veronika Reháková, riaditeľka odboru koncepcie bytovej politiky a mestského rozvoja, Ministerstvo dopravy a výstavby SR, písomná odpoveď 11. marca 2022

Viktor Teru, facilitátor pre Slovensko, Rómsky vzdelávací fond, rozhovor 15. marca 2022
zamestnanca ÚSVRK, rozhovor 16. marca 2022

Zuzana Kumanová, bývalá štátna tajomníčka na Ministerstve kultúry SR, rozhovor 22. marca 2022.

PRÍLOHA: PREHĽAD PROBLÉMOV

Potláčanie protirómskeho rasizmu a diskriminácie

Problémy a podmienky:	Závažnosť:	Identifikované v stratégii:	Opatrenia smerujúce k riešeniu:	Definované ciele:
Protirómsky rasizmus nie je uznaný v národných politikách ako špecifický problém	Závažné problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Predsudky voči Rómom	Závažné problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Nenávistné trestné činy voči Rómom	Menšie problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Nenávistné verbálne prejavy o Rómoch a voči Rómom (online aj offline)	Kritické problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Slabá efektívnosť ochrany proti diskriminácii	Závažné problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Prítomné, avšak nedostatočné	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Segregácia vo vzdelávaní, bývaní alebo poskytovaní verejných služieb	Kritické problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Nútené vysťahovanie a búranie vedúce k bezdomovectvu, neadekvátnemu bývaníu a sociálnemu vylúčeniu	Menšie problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Bez štátnej príslušnosti, chýbajúce osobné doklady	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné
Nesprávne konanie a diskriminačné správanie zo strany polície (nedostatočná policajná činnosť)	Kritické problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Bariéry k faktickému využívaniu práva na slobodu pohybu v EÚ	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné

Vzdelávanie

Problémy a podmienky:	Závažnosť:	Identifikované v stratégii:	Opatrenia smerujúce k riešeniu:	Definované ciele:
Nedostatok dostupnej predškolskej výchovy a služieb včasnej starostlivosti pre Rómov	Kritické problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Nižšia kvalita predškolskej výchovy a služieb včasnej starostlivosti pre Rómov	Závažné problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Vysoká miera predčasného ukončovania školy pred dokončením základného vzdelania	Závažné problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Predčasné ukončenie stredoškolského vzdelávania	Závažné problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Stredoškolské odborné/učňovské školstvo nenapojené na potreby pracovného trhu	Kritické problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Nesprávne umiestňovanie rómskych žiakov do špeciálneho školstva	Kritické problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Segregácia rómskych žiakov vo vzdelávaní	Závažné problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Zvýšená miera výberovosti vo vzdelávacom systéme, pričom výsledkom je koncentrácia Rómov alebo iných znevýhodnených žiakov vo vzdelávacích zariadeniach nižšej kvality	Kritické problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Obmedzený prístup k vzdelávaniu druhej šance, vzdelávaniu v dospelosti a celoživotnému vzdelávaniu	Závažné problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Obmedzená dostupnosť a podpora pre online a dištančné vzdelávanie, ak	Kritické problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Chýbajú	Chýbajú

vzdelávacie alebo školiace inštitúcie zatvoria, ako sa stalo počas pandémie koronavírusu				
Nízka úroveň digitálnych zručností a kompetencií a obmedzené možnosti pre ich rozvoj medzi žiakmi	Kritické problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Chýbajú	Chýbajú
Nízka úroveň digitálnych zručností a kompetencií a obmedzené možnosti pre ich rozvoj medzi dospelými	Kritické problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Chýbajú	Chýbajú

Zamestnanosť

Problémy a podmienky:	Závažnosť:	Identifikované v stratégii:	Opatrenia smerujúce k riešeniu:	Definované ciele:
Slabá dostupnosť alebo nízka efektívnosť verejných služieb zamestnanosti	Menšie problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Mládež, ktorá nie je v zamestnaní, vzdelávaní alebo školení (NEET)	Závažné problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Slabá dostupnosť k (re)kvalifikácii, celoživotnému vzdelávaniu a rozvoju zručností	Závažné problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Diskriminácia na trhu práce zo strany zamestnávateľov	Kritické problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Riziká pre rómske ženy a deti zo znevýhodneného prostredia, že budú vystavené obchodovaniu alebo nútenej prostitúcii	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Pracovné príležitosti z primárneho trhu práce nahradené verejnými (aktivačnými) prácami	Kritické problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Prítomné, avšak nedostatočné	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Bariéry a demotivačné prvky od zamestnania (ako napr. zadlženie, nízka mzda v porovnaní so	Závažné problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie

sociálnymi dávkami)				
Nedostatok aktivačných opatrení, podpora zamestnania	Menšie problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele

Zdravotná starostlivosť

Problémy a podmienky:	Závažnosť:	Identifikované v stratégii:	Opatrenia smerujúce k riešeniu:	Definované ciele:
Vylúčenie z pokrytia verejným zdravotným poisťením (vrátane tých, ktorí sú bez štátnej príslušnosti, štátnych príslušníkov tretích krajín alebo v pohybe po EÚ)	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné
Slabé poskytovanie/dostupnosť zdravotnej starostlivosti (vrátane nedostatku prostriedkov na pokrytie nákladov mimo zdravotného poisťenia)	Závažné problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Obmedzený prístup k pohotovostnej službe	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné
Obmedzený prístup k základnej starostlivosti	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné
Obmedzený prístup k prenatálnej a postnatálnej starostlivosti	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné	Nerelevantné
Obmedzený prístup k zdravotníckym informáciám	Menšie problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Slabá dostupnosť preventívnej starostlivosti (vakcinácia, preventívne prehliadky, skriningy, osвета o zdravom životnom štýle)	Kritické problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Slabá dostupnosť k sexuálnej a reprodukčnej starostlivosti a službám plánovaného rodičovstva	Kritické problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie

Špecifické bariéry pre lepšiu zdravotnú starostlivosť v zraniteľných skupinách, ako napr. starší Rómovia a Rómky, Rómovia s postihnutiami, LGBTI, a iní.	Kritické problémy	Identifikované a dostatočné analyzované	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Diskriminácia/ protirómsky rasizmus v zdravotnej starostlivosti (napr. segregované služby, nútená sterilizácia)	Kritické problémy	Identifikované a dostatočné analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Neuznané historické krivdy, ako napr. nútená sterilizácia	Kritické problémy	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Nerovnosti v opatreniach na boj a prevenciu potenciálnych prepuknutí chorôb v marginalizovaných alebo odľahlých lokalitách	Menšie problémy	Identifikované a dostatočné analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele

Bývanie, základné služby a environmentálna spravodlivosť

Problémy a podmienky:	Závažnosť:	Identifikované v stratégii:	Opatrenia smerujúce k riešeniu:	Definované ciele:
Slabá fyzická bezpečnosť bývania (bývanie v ruinách alebo chatrčiach)	Kritické problémy	Identifikované a dostatočné analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Chýbajúci prístup k pitnej vode	Kritické problémy	Identifikované a dostatočné analyzované	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Chýbajúci prístup ku kanalizácii	Kritické problémy	Identifikované a dostatočné analyzované	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Chýbajúci prístup k elektrine	Kritické problémy	Identifikované a dostatočné analyzované	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Obmedzený alebo chýbajúci zber odpadov	Kritické problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Prítomné, avšak nedostatočné	Chýbajú
Obmedzené možnosti vykurovania (rodiny neschopné vykurovať všetky miestnosti alebo sústavne podľa potrieb,	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú

prípadne využívanie tuhého odpadu na vykurovanie				
Chýbajúca bezpečnosť bývania z právneho hľadiska (nejasné alebo nebezpečné právne pozadie)	Kritické problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Chýbajúci alebo obmedzený prístup k sociálnemu bývaniu	Závažné problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Preplnené obydlia (dostupná výmera/počet izieb na rodinu)	Kritické problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Zadlženosť súvisiaca s bývaním na všetkých úrovni, ktorá môže spôsobiť vystaňovanie	Menšie problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Prítomné, avšak nedostatočné	Chýbajú
Bývanie v segregovaných osadách/sídliskách	Kritické problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Bývanie v neformálnych alebo nelegálnych osadách/sídliskách	Kritické problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Vystavenie nebezpečným faktorom (bývanie v oblastiach náchylných na živelné pohromy alebo oblastiach s environmentálnymi rizikami)	Závažné problémy	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Obmedzený alebo chýbajúci prístup k verejnej hromadnej doprave	Menšie problémy	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Obmedzený alebo chýbajúci prístup k internetovému pripojeniu (napr. verejné internetové pripojenie vo vylúčených lokalitách, oblasti nepokryté vysokorýchlostným internetom)	Závažné problémy	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Obmedzený alebo chýbajúci prístup k zeleným priestranstvám	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Rómovia vylúčení z environmentálnej demokracie	Závažné problémy	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú

Sociálna pomoc

Problémy a podmienky:	Závažnosť:	Identifikované v stratégii:	Opatrenia smerujúce k riešeniu:	Definované ciele:
Vysoká miera rizika spadnutia do chudoby a materiálna a sociálna deprivácia	Kritické problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Programy na podporu príjmu zlyhávajú v schopnosti zabezpečiť prijateľnú úroveň minimálneho príjmu pre každú domácnosť	Kritické problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Obmedzený prístup k schémam na podporu príjmu (nízke povedomie, bariéry v podobe administratívnych prekážok, spojená stigma)	Závažné problémy	Pochopené v obmedzenej miere	Prítomné, avšak nedostatočné	Niektoré ciele, avšak nerelevantné
Neefektívne pravidlá oprávnenosti (dobré nastavenie prostriedkov zabezpečuje, že podporu dostávajú tí, ktorí ju potrebujú; podmienky pre uchádzačov o zamestnanie motivujú k návratu do práce)	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Nízka flexibilita programov príjmovej podpory pre riešenie meniacich sa podmienok domácností	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Diskriminácia zo strany úradov spravujúcich programy na podporu príjmu	Menšie problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Chýbajú	Chýbajú
Riziko, že samosprávy budú programy na podporu príjmu zneužívať na kupovanie hlasov	Menšie problémy	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú

Sociálne služby

Problémy a podmienky:	Závažnosť:	Identifikované v stratégii:	Opatrenia smerujúce k riešeniu:	Definované ciele:
Obmedzená kvalita, kapacita a komplexnosť pomoci poskytovanej sociálnymi službami	Menšie problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Obmedzený prístup k sociálnym službám: nízke povedomie o nich, nízka dostupnosť (napr. kvôli cestovným nákladom) alebo obmedzená dostupnosť	Menšie problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom pre zlepšenie
Poskytovatelia služieb sami aktívne nevyhľadávajú tých, ktorí ich potrebujú	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Obmedzená schopnosť sociálnych služieb efektívne spolupracovať s inými agentúrami (napr. úrady práce) s cieľom pomoci klientom	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Diskriminácia poskytovateľmi sociálnych služieb	Menšie problémy	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Chýbajúce adekvátne programy pre riešenie zadlženosti (poskytovanie poradenskej a finančnej podpory)	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú

Ochrana detí

Problémy a podmienky:	Závažnosť:	Identifikované v stratégii:	Opatrenia smerujúce k riešeniu:	Definované ciele:
Ochrana detí nepokrytá v NRSF	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Nezohľadnená špecifická zraniteľnosť rómskych detí ako obetí násillia	Nerelevantné	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Chýbajú	Chýbajú
Segregované alebo diskriminujúce služby ochrany detí poskytované Rómom	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú

Aktivity zamerané na posilňovanie rodičovských zodpovedností a zručností nedostupné alebo nevyhľadávajúce rómskych rodičov	Menšie problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Nelegálne praktiky detskej práce	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Rozsiahle a diskriminačné umiestňovanie rómskych detí do inštitucionálnej starostlivosti už v ranom veku	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Pretrvávajúce veľkokapacitných inštitúcií namiesto zariadení rodinného typu	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Skoré manželstvá	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Bariéry v registrácii detí: deti bez štátnej príslušnosti	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú
Zaujaté zaobchádzanie s rómskou mládežou zo strany bezpečnostných zložiek	Závažné problémy	Spomenuté, avšak nedostatočne analyzované	Chýbajú	Chýbajú
Neadekvátna participácia detí a dospelých mládeže	Nerelevantné	Nerelevantné	Chýbajú	Chýbajú

Podpora rómskeho umenia, kultúry a histórie a zvyšovanie povedomia o nich

Problémy a podmienky:	Závažnosť:	Identifikované v stratégii:	Opatrenia smerujúce k riešeniu:	Definované ciele:
Chudobné alebo nedostatočné povedomie všeobecnej populácie o tom, ako rómske umenie a kultúra prispievajú k národnému a európskemu dedičstvu	Kritické problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Vylúčenie rómskych menšín z národných kultúrnych naratívov	Závažné problémy	Identifikované a dostatočne analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele

Rómska história a kultúra nie sú súčasťou školských osnov a učebníc pre rómskych alebo nerómskych študentov	Kritické problémy	Identifikované a dostatočné analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele
Rómsky jazyk nie je zaradený do škôl a nie sú spracúvané potrebné vzdelávacie materiály a zdroje pre uchovávanie a vyučovanie rómskeho jazyka	Závažné problémy	Identifikované a dostatočné analyzované	Adekvátne, avšak s priestorom na zlepšenie	Adekvátne, avšak s priestorom na zlepšenie
Chýba pripomínanie rómskej histórie prostredníctvom pamätníkov, spomienkových aktivít a inštitucionalizovaných dní relevantných pre rómsku históriu	Kritické problémy	Identifikované a dostatočné analyzované	Primerané	Relevantné a dobre definované ciele

